

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Ona Malinauskaitė

Edukologijos / vaikų teisių apsaugos vadybos magistrantūros studentė

**SOCIOKULTŪRINIS VAIKYSTĖS MODELIS
LIETUVOJE IR JO REKONSTRUKCIJOS VAIKŲ
TEISIŲ APSAUGOS POLITIKOJE**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas (ė)
Prof. habil. dr. Audronė Juodaitytė

Šiauliai, 2013

Darbas originalus.....Ona Malinauskaitė

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY.....	5
ĮVADAS.....	6
REIŠMINGOS SAŲOKOS	10
1. SOCIOKULTŪRINIO VAIKYSTĒS MODELIO ESMĒ IR SAŲOKOS, TEORINIS PAGRINDIMAS	12
1.1. SociokultŪrinio vaikystĒs modelio kontekstai.....	12
1.1.1. Tarybinio laikotarpio pedagogika.....	13
1.1.2. DemokratĒjanti visuomenĒ.....	14
1.1.3. Sociologinis poųiŪris į vaikystĒ.....	17
1.1.4. VaikystĒ, kaip postmodernizmo produktas.....	18
1.2. SociokultŪrinį vaikystĒs modelį konstruojantys veiksniai	21
1.2.1. Postmoderni kultŪra - nauji socializacijos modeliai.....	21
1.2.2. SociokultŪrinĒ ųeimos aplinka.....	23
1.2.3. VaikystĒs sociokultŪrinis egalitarizmas (lygybĒ).....	25
1.2.4. Vaikas - sociokultŪrinis veikĒjas (dalyvavimo principas).....	27
1.2.5. SociokultŪrinĒ aplinka, kaip vaikystĒs modelio veiksnys.....	29
1.2.6. Vaikų politikos raida ir komponentai.....	32
1.2.7. Apibendrintas ųiuolaikinio vaiko paveikslas.....	35
2. SOCIOKULTŪRINIO VAIKYSTĒS MODELIO LIETUVOJE REKONSTRUKCIJOS VTA POLITIKOJE. EMPIRINIS TYRIMAS.	37
2.1. Empirinio tyrimo organizavimas.....	37
2.2. SociokultŪrinio vaikystĒs modelio rekonstrukcija Vaikų teisių apsaugos politikos dokumentuose.....	38
2.2.1. SociokultŪrinio vaikystĒs modelio rekonstrukcijos Vaikų teisių konvencijoje (1995)	38
2.2.2. SociokultŪrinio vaikystĒs modelio rekonstrukcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996).....	42

2.2.3. Sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003)	45
2.3. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.	48
2.4. Diskusija	50
IŠVADOS	51
REKOMENDACIJOS	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS:	55

SANTRAUKA

SOCIOKULTŪRINIS VAIKYSTĖS MODELIS LIETUVOJE IR JO REKONSTRUKCIJOS VAIKŲ TEISIŲ APSAUGOS POLITIKOJE.

Vaikystė, tai socialinė konstrukcija, atsirandanti per visuomenės dinamiką ir pati besikeičianti laike. Vaikystės tyrimai tampa neatsiejami nuo materialios, socialinės ir kultūrinės aplinkos tyrimų, todėl vaikystės ir vaikų raidos tyrimai nėra ir niekada nebus prasmingi „patys savaime“, juos reikia tirti neatsiejamai nuo socialinio kultūrinio konteksto, kuris ir formuoja sociokultūrinį modelį. Būtina išryškinti ar VTA politika Lietuvoje yra refleksyvus atsakas į vaikystės supratimą, kurį suformuoja šiuolaikinės kultūros vertybės ir jų kontekstualizuota socialinė-kultūrinė tikrovė. Svarbu išsiaiškinti ar vaikystės modelis Lietuvoje atspindi vaiko, kaip sociokultūrinio veikėjo poveikį. Ar jis identifikuojamas kaip sociokultūrinės tikrovės dalis, jos kūrėjas ir dalyvis. Todėl atsižvelgiant į tyrimo aktualumą tyrimo objektu pasirinkta: sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje ir jo rekonstrukcijos vaikų teisių apsaugos politikoje.

Tyrimo tikslu siekiama iširti, kokie yra sociokultūrinio vaikystės modelio ypatumai ir kaip šis modelis yra rekonstruojamas VTA politikoje.

Iškeltam tikslui pasiekti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas: vaikų politiką reglamentuojančių dokumentų turinio (content) analizė.

Darbas susideda iš dviejų skyrių: tai sociokultūrinio vaikystės modelio esmė ir sąvokos, bei teorinis pagrindimas ir sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos Vaikų teisių apsaugos politikoje. Pirmame skyriuje aprašomi sociokultūrinio vaikystės modelio kontekstai, bei formuojamas sociokultūrinis vaikystės modelis. Antrajame tiriamos sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos VTA politikoje Lietuvoje. Susistemintus gautus tyrimo duomenis buvo padarytos išvados, VTA dokumentuose vaikui suteikiamos visos žmogaus teisės, konstruojamas vaiko kaip individualybės, laisvo savo raiškoje, aktyvaus piliečio, gebančio burtis į asociacijas, intelektualaus, visapusiškai dalyvaujančio kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime poveikslas. Formuojamas požiūris į vaiką, kaip į aukščiausią kultūros vertybę, kuria reikia rūpintis ir apsaugoti.

Vaikas ir jo socialiniai, kultūriniai ypatumai yra lemiami veiksniai, kuriant VTA politiką Lietuvoje. Kuri yra įgyvendinama vaiko apsaugos, aprūpinimo ir dalyvavimo kategorijomis, sukonstruota iš vertybinės ir socialinės nuostatos į vaiką, kaip kultūros vertybę.

SUMMARY

SOCIOCULTURAL MODEL OF CHILDHOOD AND THE RECONSTRUCTION OF CHILD PROTECTION POLICY IN LITHUANIA.

The childhood is social construction which appears through dynamics of society and it is changing in time. The studies of childhood become inherent from material, social and cultural environment's researches. That is why studies of childhood's and child's development are not and never will have sense "itself". It has to be analysed inherent from cultural context which forms sociocultural model. It is essential to emphasize is in Lithuania CRP policy has reflective response to comprehension of childhood which forms values of nowadays culture and it's contextualized socio-cultural reality. It is important to make clear is in Lithuania the model of childhood reflects child's as sociocultural character's picture. Is it identified as the part of sociocultural reality, it's creator and participant. That is the reason why it is depending to topicality of research for chosen object of the study: in Lithuania the model of sociocultural childhood and it's reconstruction in the policy of child's rights protection. The aim of the research is to analyse what kind of peculiarities of model of sociocultural childhood's exists and how this model is reconstructed in the policy of CRP.

To reach that goal was chosen the method of quality study: the analysis of document's content which regulates the policy of child.

The study consists of two chapters: the model of sociocultural childhood's sense and concept, also the foundation of the theory and the model of sociocultural childhood's reconstruction in the policy of child's rights protection. In the first chapter it is written contexts of the model of sociocultural childhood and formative the model of sociocultural childhood. In the second chapter it is analysed the reconstructions of the model of sociocultural childhood in the policy of CRP in Lithuania. Structurized the results of the research the conclusion were made.

That in the documents of CRP there are all human rights for a child, child is constructed as individual, free for expressing themselves, active citizen, capable to cluster into associations, intellectual, participating universally in cultural and creative life's image. There is forming the attitude towards child as the highest cultural value which has to be take care and to be protected.

The child and his social, cultural peculiarities are determinant factor creating the policy of CRP in Lithuania. It is realised in child's protection, welfare and participating categories, it is build from security and social attitude towards child as a cultural value.

IVADAS

Nūdienoje vaikystės modelis yra studijuojamas pradedant nuo vaiko, kaip integralios moters dalies, iki vaiko, kaip unikalaus visuomenės gyvenimo subjekto ir dalyvio. D. Kabašinskaitė (2002) savo vaikystės tyrimuose pastebi jog tradicinėse socialinėse teorijose vaikai buvo matyti, kaip ateities suaugusieji; naujoji paradigma sociologijoje identifiko vaikystę, kaip socialinę kategoriją, ir vaikus, kaip socialinius veikėjus. Postmodernioje sociokultūroje atsisakoma įprasto vaikų, tik kaip priklausomų nuo šeimos individų sampratos. Sociokultūriniai kontekstai vaikystės sampratai suteikia konceptualią autonomiją. Vaikai pradedami suprasti, kaip autonomiški, bei lygiateisiai individai visuomenėje, o vaikystės samprata tampra neatsiejama nuo sociokultūrinio jos konteksto. Vaikystės samprata literatūroje ir tikrovėje gali ženkliai skirtis, todėl itin sudėtinga nustatyti, kokią vietą užima vaikystės politika visuomenės dvasinėje ir materialioje kultūroje.

Postmodernizmas, demokratinė kultūra, žinių visuomenė, modernios srovės, tokios kaip fenomenologija, antropocentrizmas, kultūrologija, hermeneutika, interakcinis simbolizmas, vaikystės tyrimuose skatina vis giliau pažinti vaiko ir vaikystės prasmingumą - verčia spręsti vaiko gyvenimo tarp suaugusiųjų, problemas žvelgiant į jį, kaip į asmenį, į bręstantį individą, įtakojamą sociokultūrinio aplinkos poveikio. Aktualiomis tampa žinios, kurios konstruoja žinojimą apie vaikus, kaip socialinių paslaugų gavėjus, kaip gerovės valstybės socialinės politikos subjektus. Vis garsiau imama kalbėti, kas naujoje vaikystės, kaip sociokultūrinio reiškinių sampratoje, yra pagrindiniai įtakojantys veiksniai ir iššūkiai, bei kaip jie keičia vaikystės sampratą ir rekonstruojami Lietuvos VTA politikoje bei visuomeniniame vaikystės diskurse.

Vaikystė, tai socialinis konstruktas, kuris transformuojasi laike ir erdvėje, t.y. kinta nuo laikmečio ir kultūros. Sociokultūrinė vaikystės padėtis kito nuo bevaikiškumo iki pedocentrizmo, postmodernios teorijos vaiką identifikuoja, kaip socialiai lygų suaugusiems, o jų padėtis visuomenėje prilyginama moterų lygių teisių ir galimybių pripažinimui. Šią vaikystės laikotarpio transformaciją lėmė gausybė istorinių, socialinių, kultūrinių veiksnių, kurie pakeitė viešąją nuomonę apie vaikus ir vaikystę. Šios transformacijos atsiskleidžia per socialinius santykius ir ryšius. Vaikystės diskurso kaita visuomenėje yra ne tik socialinis - kultūrinis reiškinys, bet ir tam tikra socialinė problema, kelianti politinius iššūkius.

Anot A. Juodaitytės (2003), požiūris į vaikystę, kaip savaimę vertingą žmogaus gyvenimo periodą, sudaro sąlygas vaikams jaustis socialiai visaverčiais jau dabar, o ne tik

ateityje. Tačiau visuomenės siekimas jau vaikystėje apriboti socialines vaikų galimybes yra dar gana gajus ir šiandien, nors šis siekis buvo ypač ryškus sovietinio laikotarpio pedagogikoje.

Tyrimo aktualumas: vaikystė, tai socialinė konstrukcija, atsirandanti per visuomenės dinamiką ir pati besikeičianti laike. Vaikystės tyrimai tampa neatsiejami nuo materialios, socialinės ir kultūrinės aplinkos tyrimų, todėl vaikystės ir vaikų raidos tyrimai nėra ir niekada nebus prasmingi „patys savaime“, juos reikia tirti neatsiejamai nuo socialinio kultūrinio konteksto, kuris ir formuoja sociokultūrinį modelį. Anot J. Juodaitytės (2003), Lietuvoje vaikus jau pradama suvokti, kaip tam tikrą socialinę grupę, turinčią daugiareikšmį sociokultūrinį statusą. Svarbu suprasti, kad visuomenės kultūra vaikų atžvilgiu yra svarbi socialinių grupių demokratinės santarvės problema. Vaikai traktuojami, kaip centriniai subjektai konstruojant VTA politiką Lietuvoje, tačiau būtina išsiaiškinti, koks yra sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje, bei ar jis rekonstruojamas kuriant VTA politiką. Būtina išryškinti ar VTA politika Lietuvoje yra refleksyvus atsakas į vaikystės supratimą, kurį suformuoja šiuolaikinės kultūros vertybės ir jų kontekstualizuota socialinė-kultūrinė tikrovė. Svarbu išsiaiškinti ar vaikystės diskursas Lietuvoje atspindi vaiko, kaip sociokultūrinio veikėjo paveikslą. Ar jis identifikuojamas kaip sociokultūrinės tikrovės dalis, jos kūrėjas ir dalyvis. Tai padės identifikuoti problemines vaikystės diskurso sritis esant gerovės valstybe, nes tik suradus problemines sritis galima jų sprendimų paieška. Mokslo teorijoje gausu vaikystės tyrimų. Vaikystę, kaip neatsiejamą ir integralų sociokultūros reiškinį tyrinėjo prof. A. Juodaitytė (2000, 2003, 2007, 2011); vaikų teises ir politiką tyrinė D. Kabašinskaitė (2002, 2006); vaiko dalyvavimo sampratą ir įgyvendinimą tyrė Ž. Jonynienė (2005, 2009); šiuolaikinio vaiko gyvenančio žinių visuomenėje sociokultūrinius aspektus tyrė O. Monkevičienė, Stankevičienė K., Jonilienė M., ir kt. (2010); vaiko sociokultūrinę raišką tyrė Petrikenė Z. S. (2002) ir kt. Tačiau Lietuvoje trūksta tyrimų leidžiančių nustatyti sociokultūrinį vaikystės modelį Lietuvoje, bei jį formuojančius veiksnius.

Tyrimo problema: kaip konstruojamas vaikystės sociokultūrinis modelis Lietuvoje, bei kaip reiškiasi jo rekonstrukcijos vaikų teisių apsaugos politikoje.

Tyrimo objektas: sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje ir jo rekonstrukcijos vaikų teisių apsaugos politikoje.

Tyrimo hipotezė – sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje, rekonstruojamas vaikų teisių apsaugos politikoje.

Tyrimo tikslas: iširti, kokie yra sociokultūrinio vaikystės modelio ypatumai ir kaip šis modelis yra rekonstruojamas VTA politikoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. remiantis mokslinių literatūros šaltinių analize apibendrinti juose konstruojamą sociokultūrinį vaikystės modelį Lietuvoje, ištirti sociokultūrinio vaikystės modelio kontekstus;
2. nustatyti Lietuvos VTA politikos dokumentuose rekonstruojamą sociokultūrinį vaiko paveikslą.

Tyrimo metodologija – fenomenologiniu tyrimu siekiama aprašyti, suprasti, kaip skirtingi individai patiria tam tikrą reiškinį (fenomeną), kokias prasmes suteikia tam reiškiniui, šiuo atveju, kaip vaikystės modelis priklauso nuo sociokultūros, kokios sociokultūrinės reikšmės suteikiamos vaikui, kaip asmeniui ir vaikystei, kaip vertybei. Remiamasi socialinio konstruktyvizmo teorija, kuria vaikai suvokiami kaip socialiniai - kultūriniai individai, atstovaujantys „naująją“ kultūrą, kuri reiškiasi ne tik perimant visuomenėje egzistuojančios tvarkos konvencijas/ taisykles, bet ir gebantys (su) abejoti tradiciniu/ in-doktrinuojančiu socialinės realybės supratimu, jas aktyviai kurti bei keisti (Arendt, 1995). Tai kokybinis tyrimas, kuriuo siekiama suprasti tiriamus reiškinius, naujų ir esamų žinių konstravimo, bei prasmingumo. Siekiama kokybinio požiūrio, aprašomojo stiliaus išvadų.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, vaikų politiką reglamentuojančių dokumentų turinio (content) analizė. Tyrimas grindžiamas dokumentų turinio (content) analize, nestatistine interpretacija.

Tyrimo imtis ir organizavimas: tyrimo metu remiantis moksline literatūra suformuotas sociokultūrinis vaiko paveikslas, bei taikant content analizės metodą atlikta LR VTA politikos dokumentų turinio analizė – išskirti rekonstruojami prasminiai, sociokultūrinio vaikystės modelio elementai. Dokumentų turinio analizei pasirinkti tokie VTA dokumentai, kuriuose atsispindi formuojamas vaikystės modelis: Vaiko teisių konvencija, Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.

Tyrimo etapai:

Pirmas etapas: remiantis moksline literatūra, aprašomas kontekstas, įtakojęs sociokultūrinį vaikystės modelį Lietuvoje, formuojamas sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje.

Antras etapas: sudaromas apibendrintas vaikystės modelis Lietuvoje, formuojamas mokslinėje literatūroje.

Trečias etapas: tiriamos sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos VTA politikoje Lietuvoje.

Teorinis naujumas. Magistro darbe nustatytos sociokultūrinio vaikystės modelio ypatybės, jį konstruojantys veiksniai, atskleidžiamos rekonstrukcijos VTA politikoje.

Praktinis reikšmingumas – atlikta sociokultūrinio vaikystės modelio veiksnių analizė, nustatyti bruožai, apibendrintas vaiko paveikslas moksle ir VTA dokumentuose. Pademonstruota, kaip atlikti politikos dokumentų analizę siejant su vaikystės sociokultūrinio modelio rekonstrukcijomis.

REIKŠMINGOS SĄVOKOS

Pradedant sociokultūrinio vaikystės modelio tyrimą svarbu išsiaiškinti ir apibrėžti šio termino reikšmę. M. Spierts (2003) teigimu, sociokultūros sąvoka suprantama kaip žmogaus kultūrinių vertybių visuma, perteikimas, įsisavinimas, panaudojimas aplinkoje. Sąvoka *sociokultūrinis* savaime nurodo dualistinę žodžio reikšmę (socio + kultūra).

Socio... [lot. *societas* – visuomenė], pirmasis sudurtinio žodžio dėmuo, rodantis jų reikšmės sąsają su visuomene arba jos reiškinius (Tarptautinių žodžių žodynas).

Kultūra [lot. *cultura* – apdirbimas, ugdymas, auklėjimas, lavinimas, tobulinimas, vystymas, garbinimas] - žmogaus ir visuomenės veiklos produktai, jos formos ir sistemos, kurių funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti materialines bei dvasines vertybes (Tarptautinių žodžių žodynas). Kultūra – tai socialinė sistema, garantuojanti materialinių, dvasinių vertybių kūrimą, panaudojimą ir perteikimą. Kultūra apibūdina visuomenės raidos lygį (Vaitkevičiūtė, 2001, p. 255).

Socializacija – Individo tapsmas visuomeniniu žmogumi, asmenybe (Tarptautinių žodžių žodynas); Visuomeniškai vertingo žmogaus formavimas kryptingu ugdymu ir aplinkos veiksniais (Jovaiša, 1993)..

Taigi **sociokultūrinį vaikystės modelį** galima būtų apibūdinti remiantis vaiko kaip vertybės, funkcionavimą, veikimą, kūrimą, visuomenėje per savo materialinių, dvasinių vertybių raišką. Sociokultūrinį vaikystės modelį formuoja vaiko kultūrinis ir visuomeninis veiksnys, bei vertingumas visuomenėje - vaiko įtraukimas į visuomenę. Kiekviena kultūra skirtingai formuoja vaikystės paveikslus, tai kaip vaikas joje vertinamas apibūdina jos raidos lygį. Anot И. А. Мальковская (1995) vaiko socializacijos procese neišvengiamai susilieja dvi plotmės sociumas ir kultūra, todėl vaikystės tyrimus galima vadinti sociokultūrine tradicija, taigi vaiko formavimosi procesas ne tik socialinis bet ir kultūrinis padarinys. Vaikas palaipsniui priima visuomeninio elgesio taisykles ir normas, jo asmenybė socializuojasi, institucionalizuojasi įsijungia į sociumą. Socializacija vaikystėje yra priklausoma nuo kultūros, nes ji generuoja tarp dinamiškų sociumo modelių.

Vaikystė. Skirtingais laikotarpiais ir skirtinguose kultūrose vaikystė įvardijama skirtingai. Šiuolaikinę vaikystės sampratą labiausiai yra įtakoję demokratėjanti kultūra, bei postmodernizmo idėjos. Viena žymiausių vaikystės tyrėjų A. Juodaitytė (2003) vaikystę apibūdina, kaip socialinę - kultūrinę vertybę, užtikrinančią visuomenės socialinę raidą perimant sukauptą patyrimą. Vaikai, anot tyrėjos, tai grupė, kuri yra tiesiogiai priklausoma nuo visuomeninio gyvenimo sanklodos, nuo visuomenės struktūrų ir funkcijų, sąveikauja su visais

joje esančiais institutais ir institucijomis. N. Postmanas (1996) - vaikystė yra visuomeninis produktas, o ne biologinė kategorija.

Paprastai teisiniuose ir administraciniuose dokumentuose vaikystė yra ribojama laike. Vaikyste laikomas periodas nuo gimimo iki 18m. Lietuvos teisiniuose dokumentuose vaikystė apibrėžiama remiantis amžiaus kategorija:

- LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 str. **Vaikas** yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip.
- ...**vaiku** laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta ankščiau. (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, kurią 1995m. liepos 3d. ratifikavo LR Seimas.)
- ...**vaikai** –asmenys iki 18 metų, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 14 metų (neturintys veiksnumo) ir nuo 14 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnumą). (Civilinis Kodeksas)

1. SOCIOKULTŪRINIO VAIKYSTĖS MODELIO ESMĖ IR SĄVOKOS, TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Sociokultūrinio vaikystės modelio kontekstai

Visas XX amžius neretai vadinamas „vaikystės amžiumi“, nes juo žymimas vaiko ir vaikystės laikotarpio išskėlimas į susidomėjimo ir tyrimų sritį. Pasak A. Juodaitytės (2000) (cit. Laužikas, 1993): „XX amžius tarsi ištraukė suaugusiųjų nustumtą vaiką iš užmaršties ir iškėlė jo asmenybės problemą į susidomėjimo ir tyrimo centrą. Dvidešimtas amžius visai aiškiai pasakė, kad vaikas nėra suaugėlio miniatiūra, kad žmogaus amžius susiskaido į eilę, skirtingų laikotarpių, kad vaikas turi skirtingą pasaulį, savo skirtingus interesus bei polinkius“. Šis laikotarpis itin reikšmingas vaikystės tyrimams nes juo vaikas įvertintas, kaip asmenybė, o vaikystė kaip ypatingas žmogaus amžiaus tarpsnis. "Vaikystės idėja yra vienas didžiausių ir tikriausiai pats žmogiškiausias Renesanso atradimas. Šešioliktame amžiuje, greta mokslo, nacionalinės valstybės bei religijos laisvės, vaikystė susiformavo kaip socialinis principas ir psichologiškai sąlygota struktūra. Iki tol niekas nemanė, kad šešiamečiai ar septynmečiai vaikai kuo nors iš esmės skirtųsi nuo suaugusiųjų. Vaikų kalba, apranga, žaidimai, darbas ir teisės nesiskyrė nuo suaugusiųjų“, - teigia vienas žymiausių XX amžiaus sociologų, kultūros kritikų Neil'as Postmanas (1996) savo straipsnyje „Išnykstanti vaikystė“.

A. Juodaitytė tyrinėdama vaiko ir vaikystės pozicijų kaitą, pastebi, jog ji kito nuo „bevaikiškumo“ iki pedocentrizmo. D. Kabašinskaitė (2002) pažymi, jog šiuolaikinis požiūris į vaikystę kito nuo tradicinių teorijų - vaikai, kaip ateities suaugusieji, iki naujosios paradigmos - vaikystė, kaip socialinis konstruktas. Visa tai atspindi per du pastaruosius dešimtmečius įvertinta vaikų pozicija visuomenėje - vaikystė, kaip socialinis fenomenas, o vaikų politika, kaip atskira socialinės politikos sritis. Šioms vaikystės transformacijoms turėjo įtakos daug veiksnių, tačiau šiame skyriuje bus išskirti trys pagrindiniai šandieninę vaikystės sampratą įtakoję veiksniai: tarybinio laikotarpio pedagogika, demokratėjanti visuomenė, sociologinis požiūris į vaikystę ir postmodernizmo įtaka.

1.1.1. Tarybinio laikotarpio pedagogika.

Šiandienį vaikystės modelį Lietuvoje, reikšmingiausiai yra įtakojusi tarybinio laikotarpio pedagogika, kuri neretai apibūdinama - „bevaikė“, nes joje vaikas nebuvo vertinamas kaip sociotipas, socialinės grupės narys.

Iki sovietiniu laikotarpiu vaiko integracijai į visuomenę didžiausią įtaką darė šeima ir religija, o jau sovietiniu laikotarpiu labiausiai išaugo kultūros ir švietimo vaidmuo. Sovietiniu laikotarpiu buvo siekiama ugdyti komunistinę asmenybę, tai didžiausias vaidmuo atiteko jau nebe šeimai, o tarybinei mokyklai. I. Leliūgienė (2003) pažymi, kad toks socializacijos veiksnys, kaip religija, neteko bet kokio poveikio galių, kadangi bažnyčia buvo atskirta nuo mokyklos, o formaliai deklaruota sąžinės laisvė tikrovėje nebuvo realizuota. Esminis veiksnys įtakojęs vaikystės sampratų transformaciją, yra tai, kad tarybinio laikotarpio pedagogikoje į vaikus buvo žiūrima, kaip į ateities suaugusiuosius, neįvertinant jų esamų galimybių. Anot A. Juodaitytės (2000) ši pedagogika buvo nepakankamai siejama su sociokultūrinėmis vaikų gyvensenos sritimis, pavyzdžiui: vaikų laisvalaikio kultūra, bendravimo, bendradarbiavimo, mokymosi, veiklos kultūra ir kt. Todėl pedagogika, kaip socialinės humanistinės mokslo srities dalykas pamažu virto technokratine. Tarybinio laikotarpio kultūroje: „daugiausia dėmesio buvo skiriama vaiko amžiaus raidos sąlygotoms galimybėms, stengiantis jas įtvirtinti, jomis remtis, ir visiškai nenagrinėta socialinių, kultūrinių sąlygų įtaka vaiko ugdymo procesams, šeimos, kaip vaikui artimiausios sociokultūrinės aplinkos reikšmė jo socialiniam tapsmui, bei darnios, vaikui palankios socialinės aplinkos kūrimo galimybės institucinio ugdymo sąlygomis.“ (Juodaitytė, 2000, p. 36). Tokia pedagogika orientuota tik į formalųjį žinių konstravimą, bei intelektualius mokėjimus visiškai atmetant vaiko saviaktualizacijos ir socializacijos sąlygas.

N. Janulaitienė (2003) tarybinio laikotarpio pedagogiką apibūdina, kaip unifikuota, ugdančia komunistinę asmenybę. Ši pedagogikos tradicija buvo idealizuota ir politizuota. Komunistinio auklėjimo ir išplėto kolektyviškumo aplinkoje vaiko individualybė ir asmenybė negalėjo vystytis. To meto pedagogika: „nebuvo integraliu - visybiniu mokslu, orientuotu į vaiką, į jo ugdymą“ dėl šios priežasties to meto mokytojai, bei politikai „neturėjo galimybių taikyti metodų, padedančių geriau suprasti vaiko, kaip asmens ir individo sociokultūrinius poreikius, bei ugdymo sąsajas su vaiko, kaip asmenybės tapimo giliausiais integraciniais ryšiais“ (Juodaitytė, 2000, p. 36). Ypatingas dėmesys buvo skiriamas vaiko kolektyvinio auklėjimo teorijai, bei praktikai. Vaiko auklėjimo tikslai kreipiami bendram kolektyvo tikslui, bei siekiama vadovauti vaiko elgesiui.

D. Kabašinskaitė (2002) pastebi, kad tradicinės vaiko raidos ir socializacijos teorijos pristatė vaikus, kaip dar neišbaigtus kūrinius, kurie savo ir suaugusiųjų pastangomis privalo tapti

suaugusiaisiais, taigi įveikti savo nesubrendimą ir tapti „tikrais žmonėmis“ ir „tikrais visuomenės nariais“. Tarybinio laikotarpio pedagogikoje, kaip ir kitose tradicinėse teorijose įprasta vaikystės laikotarpį aiškinti remiantis raidos psichologija, kuri įvardijama, kaip vyraujanti paradigma socialiniuose moksluose. Tačiau ji vaiką traktuoja, kaip keliaujantį tam tikrais raidos etapais link visiško subrendimo, link suaugusiojo kompetencijų. Šiame kelionės etape jo santykis su suaugusiaisiais yra, kaip „gavėjo“, o ne kaip „veikėjo“. Vaikai raidos psichologijoje buvo matyti, kaip nepajėgūs kurti savo kultūros bei santykių su suaugusiaisiais, todėl vaikai nebuvo vertinami kaip tarpasmeninių santykių dalyviai. Tokiam vaikų vertinimui paprieštaravo naujosios paradigmos sociologijoje atstovai XX a. aštuntajame dešimtmetyje.

Anot I. Leliūgienės (2003), posovietiniu laikotarpiu didžiausią poveikį ir toliau tebedaro švietimas, tačiau šiuo metu labai svarbus ir šeimos, ir religijos vaidmuo, tačiau kultūros įtaka žmogaus ugdymui žymiai pasikeitė, nes jos deideologizacija visuomenėje pasiekė tokią ribą, už kurios kultūros poveikis besiformuojančiai asmenybei tapo spontaniško, stichinio pobūdžio.

Taigi, sovietinės kultūros įtaka sociokultūriniam vaikystės modeliui yra neginčijama. Ši kultūra įvardijama, kaip „bevaikė“, joje vaikas matomas tik kaip kolektyvo dalis, neišskiriant jo unikalumo, bei lygiavertiškumo. Vaikas interpretuojamas, kaip sąlygotas amžiaus raidos galimybių.

1.1.2. Demokratėjanti visuomenė.

A. Juodaitytė (2003) teigia, kad demokratėjant visuomenei vaiko ir vaikystės socialinės-kultūrinės interpretacijos sustiprino dėmesį vaikų, kaip tam tikros socialinės grupės, problemoms. Iki tol, visuomenės raidoje, buvo susiformavę hierarchiniai vaikų ir suaugusiųjų santykiai, tačiau demokratėjanti visuomenė įkvepia lygiavertės sąveikos santykius, inicijuoja perėjimą nuo hegemonijos į socialinę partnerystę. Demokratinėje visuomenėje atsiranda nauji, vaikų visavertį socialinį gyvenimą įprasminantys principai: vaikų teisės, neprievartinis ugdymas institucijoje (šeimoje, vaikų darželiuose, mokyklose). A. Juodaitytė pažymi, jog visavertė socializacija vaikystėje užtikrina ir demokratinį sambūvį visuomenėje, turi įtakos civilizacijos ir kultūros progresui.

Demokratinės vertybės vaikystės atžvilgių visuomenėje ir švietime reiškiasi per į vaiką orientuotą ugdymą. Vaikui palankioje ugdymo (si) aplinkoje vaikai skatinami susidaryt ir reikšti savo nuomonę, rinktis, atsakyti už savo sprendimus, būti aktyviais piliečiais, ypač pabrėžiamos tokios vertybės kaip abipusė pagarba, vaikų ir suaugusiųjų atsakomybė, garbingumas, rūpestis vienas kitu, darbštumas. G. Kvieskienė (2003) įvardija demokratinio

ugdymo tikslą - suteikti vaikams istorinių ir organizacinių žinių apie bendruomenės socialines institucijas, sužadinti nuolatinį domėjimąsi visuomenės gyvenimu, ugdyti atsakomybę už kitus. Tokiu būdu moksleivis palieka mokyklą išsiugdęs stiprų atsakomybės savo visuomenei ir jos nariams jausmą, toks ugdymas socialiai naudingas, nes taip asmenybė ruošiamą savo padėčiai visuomenėje. Toks požiūris į vaiką formuoja socialiai atsakingo vaiko medelį kultūroje.

Itin svarbios tampa tokios demokratinės vertybės, kaip individualumas, asmenybės sklaida, šeima, veiklos centrai klasėje konstruktivizmas, pragmatizmas, vaiko patirties kaupimo individualizavimas, mokymasis žaidžiant ir galimybė rinktis. Kertinės demokratinio ugdymo sąvokos, tai bendradarbiavimas, rūpinimasis vienas kitu, bendruomeniškumas, tarpusavio ryšiai. Remiantis šiomis vertybėmis atsiranda nauji ugdymo tikslai, tokie kaip siekis padėti ugdytis norą mokytis visą gyvenimą; sukurti abipusę pagarbą ir demokratiniais principais pagrįsta ugdymo aplinką; užtikrinti nepaliaujama, asmenybės sklaidą skatinančią veiklą; siekti, kad visi vaikai įgytų mokslo, dailės, etinių bei praktinių įgūdžių ir taptų pilnaverčiais demokratinės visuomenės nariais.

Ruškus, Žvirgždauskas ir kt. parengtoje „Metodinėje medžiagoje savivaldybių administratoriams“. Pateikia tokius demokratiniais santykiams aktualius, pagrindinius į vaiką orientuoto požiūrio principus:

- Ugdymosi veikiant. Vaikas turi viską patirti, pergyventi ir tik tada jis suvoks patirtą patirtį. Ugdymasis veikiant vyksta per patirtį, kurią jis įgyja sąveikaudamas su aplinka. Pagl J. Dewey (1061) vaikas savo aplinką pergyvena: motyvuojant (žinodamas kodėl), kūrybiškai (progresuodamas), selektyviai (pasirenkant svarbesnius dalykus), vieningai (žmoniškųjų jėgų ir išgyvenamos aplinkos atžvilgiu). Vaikui suteikiamas aktyvaus individo vaidmuo.

- Atsakomybės. Šis principas teigia, kad vaikui turi būti suteikiama atsakomybė, nepaisant vaiko amžiaus, nes atsakomybės jausmas užtikrina dvasinį saugumą ir ugdo vaiko pasitikėjimą savimi.

- Humaniško vystymosi. Humaniškas principas svarbus todėl, kad vaikas perima pradinius ryšius ir jungia juos su tėvu, mama, pedagogu ar su kitais visuomenės nariais ir tai leidžia jam tapti visiškai nepriklausomu. Vaikas privalo naudoti visas savo galias, kad atrastų sąsajas su pasauliu, o ne saugumą per nusileidimą arba dominavimą.

- Vaiko teisių į nevaržomą tobulėjimą. Į vaiką orientuotoje ugdymo paradigmoje teigiama, kad vaikas yra laisvas savo galvoje ir veikime.

- Intelektualaus ugdymo. Ugdymas privalo būti ir intelektualus, ir emocinis; tik intelektualinio ugdymo nepakanka. Modernėjančioje visuomenėje mes randame vis didesnę

intelekto ir jausmo atsiskyrimą, kuriame vaikas tampa beveik bejėgis patirti viską, išskyrus mintis, todėl išryškėja emocinio intelekto svarba (Neill, 1964).

- Vaiko apsisprendimo teisių. Ši teisė vaikui suteikia galimybę pačiam priimti sprendimus ir suvokti, kaip žmogus funkcionuoja individualistinėje visuomenėje. Ši teisė apsaugo pedagogą nuo sprendimų priėmimą už vaiką. Vaikas priima atsakomybę už savo sprendimus.

- Individualumo. Anot Neill (1964) vaiko individualumas, tai pagarba vaiko teisėms, jo gebėjimams ir veikimui, pagarba jam, kaip unikaliai asmenybei. Jis palaiko tvirtą tikėjimą vaiko dorybėmis ir tiki, kad vaikas nėra „balta lenta“, o teigia, kad jis yra pilnas potencialo mylėti gyvenimą ir intensyviai juo domėtis.

- Laisvės. Vaikas turi jausti savo ir kito laisvę ir pajėgti jas derinti. Anot Neill laisvė nereiškia leidimo daryti ką nori, tai yra pagarba individui, kuri turi būti abipusė. „Laisvas“ mokymasis grindžiamas vaikų laisvės idėja, kuri tampa kaip alternatyva jų socialinei priklausomybei nuo suaugusiųjų. Su laisvės suvokimu turi būti ugdoma atsakomybė už tą laisvę, ir laisvės suvokimas.

Demokratinės vertybės įkvėpė į vaikus orientuotą požiūrį, kuris anot K. Rudytės (2011) yra kitoniškas / savaiminis mokymas(is) vaikams reiškiantis naują žinojimą, šokiruojantį savo naujumu, emociškai - kognityvine patirtimi. Toks mokymasis vaikams kelia iššūkį patiems disponuoti turima patirtimi ir informacija, tačiau šią laivę lydi ir atsakomybė reflektuoti savo žiniomis. Tokia vertybių transformacija pasireiškia persiorientavimu nuo mokymo(si) rezultatų į procesą. A. Juodaitytė (2004), aprašydama į vaiką orientuotas ugdymo teorijos idėjas ir išryškindama sankirtas tarp tradicinio ir „laisvojo“ ugdymo teigia, kad vaikai patys savaime, o ne suaugusieji, kuria ir tobulina savo vaikystę, joje mokosi, kaip socialiniai individai, kurie perima suaugusiųjų patirtį, bet tuo pačiu kuria ir savąją. Demokratijos kultūra suponuoja suaugusiųjų požiūrį į vaikus, kaip laisvus ir savarankiškus individus nes tik būdamas laisvas, jis nevaržomai gali pasitikėti savimi gyvendamas ir veikdamas kultūroje.

„Į vaiką orientuotos ugdymo paradigmos dėmesio centru yra laisvas vaikas, kuris atskleidžia asmenybines savybes, susiformuotas vertybes, pasižymi laisve veikime ir gebėjimu ugdytis veikiant.“ (Ruškus, Žvirgždauskas ir kt.).

Taigi, demokratėjanti visuomenė į vaikus priverčia pažvelgti kaip į socialiai aktyvius ir lygiaverčius suaugusiems, sugebančius aktyviai veikti per ugdymosi institucijas pasitelkiant atsakomybės, humaniškumo, teises į nevaržomą tobulėjimą, individualumo, bei laisvės principus. Tokioje kultūroje vaikas ne tik perima suaugusiųjų patirtį, tačiau tuo pat metu konstruoja savąją. Demokratėjanti kultūra vaiko ir suaugusiojo santykiams suteikė lygiavertiškumo principą, bei atveria naujas vaiko visaverčio socialinio gyvenimo galimybes.

1.1.3. Sociologinis požiūris į vaikystę.

Sociologinis požiūris į vaikystę pradėtas vystyti tik XX a. aštuntajame dešimtmetyje, iki tol jis nebuvo dėstomas jokiame universitete. Pasauliniame sociologų kongrese 1990 m. įsteigus vaikystės sociologijos grupę pradėti vystyti vaikystės sociologijos tyrimai. Analogiškos grupės kituose moksluose (psichiatrijoje, psichologijoje ir švietime) buvo suformuotos prieš šimtmetį.

Anot D. Kabašinskaitės (2002), naujas postūmis vaikystės sociologiniame supratime buvo tarptautinis tyrimas „Vaikystė kaip socialinis fenomenas - nuorodos socialinei politikai (Vaikystės projektas)". Šis tyrimas vykdytas 1987 - 1992 m. šešiolikoje Europos valstybių. Projekto tikslas įvardijamas kaip - naujos vaikystės paradigmos paieškos ir „sociologinio matomumo" suteikimas vaikystei. Autorės teigimu, šios paradigmos atspirties taškas buvo prielaida, jog vaikystė yra socialinis konstruktas: vaikystė yra integrali visuomenės dalis ir „būdama kultūros dalimi transformuojasi laike ir erdvėje". Šis tyrimas vaikystės paieškoms suteikė konceptualią autonomiją, pastūmėjo vaikystę interpretuoti kaip lygią santykiyje su kitomis visuomenės grupėmis.

Lietuvoje pirmieji žingsniai pripažįstant vaiką, kaip socialinį veikėją, buvo žengti pirmaisiais nepriklausomybės metais: "Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir pasirinkus demokratinį kelią, kinta ekonominė situacija, žmonių sąmonė, vertybės, santykiai. Švietimo ir vaiko gerovės sistema reformuojama remiantis Europos šalių patirtimi, bendromis tarptautinėmis sutartimis ir pagrindiniais principais – humaniškumo, demokratiškumo, nacionalumo, atsinaujinimo, atvirumo kaitai. Kinta visuomenės požiūris į vaiką, jo socialinę padėtį, teises ir atsakomybę" (Jonynienės, 2005, p. 129). Lietuvoje Jungtinių Tautų 1989 metų Vaiko teisių konvencija pasirašyta 1992 metais, o 1995-aisiais ratifikuota. Tačiau autorė pažymi, kad deklaracijomis apibrėžiami socialiniai principai, į kuriuos turėtų orientuotis tautos ir valstybės, juridiskai neįsipareigodamos. Nacionaliniai įstatymai gali išreikšti visai kitus socialinius principus. Todėl vaiko teisių deklaracijos neturėjo didesnio poveikio vaiko situacijos visuomenėje kaitai.

1994-aisiais Lietuvoje pradėta kurti Vaiko teisių apsaugos tarnybų sistema. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas priimtas 1996 metais kovo 14 d., numatantis pagrindines vaiko teises, laisves ir pareigas. Nuo to laiko intensyviai kuriami nauji, bei tobulinami ir papildomi galiojantys LR įstatymai, ginantys vaikus iki 18 metų. Aktyviai pradedamos steigti nevyriausybinės vaikų gynimo organizacijos.

Taigi, sociologinis požiūris į vaikystę dar vienas veiksnys pastūmėjęs vaikystę interpretuoti kaip socialiai lygia kitoms visuomenės grupėms. Šis požiūris suteikė vaikystei „socialinį matomumą“, įgalino vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją.

1.1.4. Vaikystė, kaip postmodernizmo produktas.

Postmodernizmas tarptautinių žodžių žodyne apibrėžiamas, kaip šių laikų dailės, literatūros, filosofijos kryptis, kritikuojanti naujųjų laikų civilizaciją, kuri remiasi nuostata, kad pasaulyje egzistuoja protu grindžiama, vientisa tvarka, nes ši nuostata pasirodė esanti iliuzija; kaip priešpriešą reikalauja atsižadėti tradicinių mąstymo būdų, pasaulėvaizdžio, meno kūrimo principų, siūlo dekonstrukciją (ardymą, griovimą), dekompoziciją. Postmodernizmas tai kritiškas prasiūlymų ieškojimo laikotarpis keičiantis senąsias reikšmes, bei vertybes. Anot L. Duoblienės (2006) postmodernistai neigia galimybę sintezuoti teiginius taip, kaip tai darė klasikai ar analitikai, todėl kiekvienas teiginys vibruoja tarp dviejų polių ir tos vibracijos nesistengia panaikinti arba išgryninti, taigi opozicijos: kultūra/natūra, individualumas/socialumas, nėra priešingos tai ypatumai, pasislenkantys į vieną ar į kitą pusę. L. Duoblienė teigia, kad šioje paradigmoje, kiekvienas žmogus yra interpretatorius, naujo pasakojimo kūrėjas, kiekvienas pretenduoja į žinojimo perdavimą, sąmoningai ar nesąmoningai jį individualizuodamas. Pasakojant stipresnis yra tas, kuris parodo gebą puikiai kurti tekstą, kuris pergali kitus neratyvus ir primeta kitiems savo kuriamo diskurso galią. Postmodernizmas išsiskiria savo neapibrėžties ir nuolatinio buvimo procese idėja.

Postmodernizmas įkvėpė naujas reikšmes vaikystės, bei socializacijos joje, sampratoms. Tam didelės reikšmės turėjo fenomenologinė filosofija, hermeneutika, bei interakcinis simbolizmas, kurie išryškina vaiko ir vaikystės tarpsnio prasmingumą, pabrėžia vaiko kūrybines, saviaktualizacijos, savirealizacijos, socializacijos, sąveikos su aplinka savybės, orientuoja į vaiką, kaip žmogų, į jo specifinius ir esminius poreikius, sudarant sąlygas juos palaikyti bei plėsti.

Anot A. Juodaitytės (2003), vaikystės samprata atsiranda dėl fenomenologinės hermeneutikos įtakos, kai nuo aukšto abstrahavimo lygio pereinama prie kasdienio gyvenimiškojo pasaulio, kuriame vaikystė turi daug reikšmių (...), vaikystės suvokimas tampa pavaldus subjektyviai žmogiškajai mąstymo ir refleksijos sričiai, kuri ir atskleidžia vaikystės daugiareikšmiškumą, nes:

- vaikystė egzistuoja visuomenės, atskirų žmonių grupių ir atskiro žmogaus mąstyme;

- vaikystės išgyvenimo pilnatvė yra refleksinės sąmonės sritis, reikalaujanti nuolatinių interpretacijų;

- vaikystės reikšmės turi aktualų (dabartyje) ir ilgalaikį (praeityje, dabartyje, ateityje) pobūdį, todėl jų interpretacijos yra pavaldžios hermeneutiniams metodams.

L. Denick atskleidžia postmodernią vaikystės reikšmę, supažindindamas su vaiko, gyvenančio postmodernioje visuomenėje situacija, naujai keliamais reikalavimais ir pavojais. Šis mokslininkas vaiko socializaciją aiškina naujomis sąvokomis, tokiomis, kaip autosocializacija, socialinė scenografija, sociotopas, socializacijos konfigūracija, taip pat išvelgia vaiko dvigubos socializacijos problemas, bei nagrinėja ganėtinai naują postmodernios vaikystės fenomeną. Šio autoriaus minčių reikšmingumas glūdi naujai kuriamose žiniose ir požiūryje į vaikystę - kaip postmodernizmo reiškinių, susietą su psichosocialiniais reiškiniiais ir tapatinama vaiko gyvenimo revoliucijai.

Postmodernioje visuomenėje keičiasi požiūris į vaikystę ir vaikų auklėjimą, kuris suprantamas, kaip suaugusiųjų vertybių ir patirties perdavimo sekančiai kartai procesas. Kinta požiūris į vaiką, kaip į socializacijos objektą, postmodernioje visuomenėje vaikas socializuojasi, o ne yra socializuojamas.

Šiuolaikinėje visuomenėje vaikas tampa neatsiejamu nuo materialinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos poveikio. Jis pateikia postmodernią vaikystės sampratą, kurią supranta „kaip tam tikrą socialinę konstrukciją, tam tikrą materialiai, socialiai ir kultūros atžvilgiu apibrėžtą vaiko egzistencijos „gyvenamąją erdvę““ (Denick, 2003, p.80). Jo nuomone, žiūrint iš istorinio ir sociologinio požiūrio taško, vaikystė šia prasme būtų, kaip socialinė konstrukcija, atsirandanti per visuomeninę dinamiką ir pati besikeičianti laike. Kaip ir bet kokia kita erdvė, šioji turi tris dimensijas: gyvenamąją erdvę apibrėžia materialioji, socialinė ir kultūrinė dimensijos. „Materialios permainos, tai yra pasikeitusios technologijos ir ekonominės gyvenimo sąlygos, socialinių struktūrų bei žmonių socialinių ryšių permainos, bei visuomenėje dominuojančių ideologijų ir kultūros srovių permainos, - visa tai veikia vaiko vystimosi sąlygas“ (Denick, 2003, p.80). Būtent todėl vaikystės studija neatskiriama nuo konteksto, nuo aplinkybių, kuriomis vystosi vaikas, studijos.

Tyrinėdama socializacijos vaikystėje procesus A. Juodaitytė (2000) pastebi, kad Amerikoje vaikų edukacinė ideologija yra grindžiama humanistine psichologija bei pedagogika, giliomis filosofinėmis ir sociologinėmis „vaiko ir jo aplinkos“ išvalgomis. Tai yra tam tikra susiformavusi edukologijos ir pedagogikos mokslų integralioji kryptis, pereinanti ir į praktiką, t. y. technologinį mokytojo veiklos lygmenį. Autorė teigia, kad tokiu būdu ugdytas vaikystėje yra ypač vertinamas ir apibūdinamas, kaip aukščiausio lygio socialinė kultūrinė paslauga vaikams, jų

tėvams ir visuomenei. Tai itin reikšminga kuriant naujas edukacines technologijas, kuriuos remiasi vaikystės patyrimu (pvz. žaidimų metodas).

Prof. A. Juodaitytė (2000) teigia, kad Lietuvos sąlygomis šia nauja pedocentrine, fenomenologine kryptimi tiek pedagogijos teorijoje, tiek ir pedagoginėje praktikoje dėl daugelio priežasčių yra mažai laikomasi:

- Pirma, jos taikymas iš mokslininkų ir praktikų reikalauja naujo strateginio, sisteminio mąstymo, gebėjimo suprasti vaiką pačiose sudėtingiausiuose žmogaus tapimo (kaip individo, ir kaip sociotipo) procesuose.
- Antra, tai reikalauja gebėjimo visa tai sieti su ugdymo kaip sociokultūrinio vyksmo psichosocialiniais giluminiais kontekstais. Tai reikalauja iš mokslininkų ir pedagogų praktikų plataus integracinio žvilgsnio tiek į ugdymą, jo prasmingumą ir vertybes, tiek ir į švietimą, kaip į atvirą demokratinės visuomenės struktūrą.
- Trečia, laikantis šio naujos sociogenetinio požiūrio į vaiką ir jo ugdymą bei pedagoginę sąveiką su juo reikia gilios pedagogikos ir edukologijos mokslų integracinės analizės ir metodo, padedančio suprasti žmogaus ugdymą, kaip vientisą, daugiareikšmį ir sudėtingą socializacijos procesą, kurio trukmė apima visą žmogaus gyvenimą nuolat besikeičiančioje, atsinaujinančioje, atviroje visuomenėje

Anot A. Juodaitytės (2003), atsiranda būtinumas suvokti labai sudėtingą integralią (socialinę, psichinę bei kultūrinę) vaiko sąveiką su aplinka ir tos sąveikos su vaiku kontekstus: vaikas - aplinka - raida - vaikas.

Taigi, postmodernizmas įkvepia naujas vaikystės sampratas, išryškina vaikystės individualumo, bei socialumo sąveiką. Iškelia vaiko ir vaikystės tarpsnio prasmingumą, pabrėžia vaiko kūrybines, saviaktualizacijos, savirealizacijos, socializacijos, sąveikos su aplinka savybes, orientuoja į vaiką, kaip žmogų, į jo specifinius ir esminius poreikius, sudarant sąlygas juos palaikyti bei plėsti. Kinta požiūris į vaiką, kaip į socializacijos objektą, postmodernioje visuomenėje vaikas socializuojasi, o ne yra socializuojamas. Ugdymas vaikystėje yra ypač vertinamas ir apibūdinamas, kaip aukščiausio lygio socialinė kultūrinė paslauga vaikams, jų tėvams ir visuomenei.

1.2. Sociokultūrinį vaikystės modelį konstruojantys veiksniai

Vaikystė - tai socialinė konstrukcija, atsirandanti per visuomeninę dinamiką ir pati besikeičianti laike. Lietuva yra postsovietinė valstybė, įtakota sovietinės kultūros, tačiau tapusi nepriklausoma valstybę įsiliejo į vakarietiškos kultūros erdves. Postmoderni kultūra, naujos filosofinės kryptys, demokratinė visuomenė įtakojo vaikystės reikšmes mūsų kultūroje ir sukūrė naują sociokultūrinį vaikystės paveikslą, kuris ir toliau keičiasi laike per visuomeninę socialinę - kultūrinę dinamiką.

1.2.1. Postmoderni kultūra - nauji socializacijos modeliai.

XXI amžius į socialinius mokslus atnešė naują postmodernų požiūrį į vaiką. D. Kabašinskaitė (2006) savo tyrimuose atskleidžia, kad vaikams vis daugiau laiko praleidžiant ne savo šeimoje, o kituose socialiniuose aplinkose, todėl svarbu išsiaiškinti, ką reiškia vaikas ne tik, kaip šeimos narys, bet ir kaip socialinių, kultūrinių paslaugų galėjas.

Postmoderni kultūra kuria naują visuomenę, kurioje augantiems vaikams iškyla nauji socializacijos iššūkiai. Spartus visuomenės modernėjimas vienas reikšmingiausių vaikystės raidą įtakančių veiksnių. L. Denick teigia, kad postmodernioje visuomenėje, socialinis vaiko pasaulis įgauna visai kitą pavidalą, modernėjančioje visuomenėje vaikai vis dažniau paliekami prižiūrėti ugdymo įstaigose, tai lemia šiuolaikinio vaiko gyvenimo sąlygas, kur jis priverstas jau ankstyvame amžiuje pats socializuotis, prisitaikyti prie „nerašytų“ reikalavimų išgyventi saistomam, kasdieninių socialinių ryšių. Visa tai verčia tokiomis sąlygomis gyvenantį vaiką keistis prisitaikant, tokiomis aplinkybėmis vaikas išsiugdo ypatingus socialinius ir emocinius polinkius. Taip formuojasi naujas sociokultūrinis vaikystės modelis, kuriame vaikas pats save socializuoja.

Kuriant naujas mokslo žinias L. Denick konstatuoja, kad: „užuoat laikę vaiką tam tikru įvairios socializacijos įtakos veikiamu objektu, turėtumėme ieškoti empirinių duomenų, apie paties vaiko socialinę sąveiką, tokią, kaip ją apibrėžia ir veikia jo gyvenamoji erdvė, turėtume žiūrėti į vaiką kaip į iš principo save socializuojantį asmenį. Tuo remiantis nebegalime naudoti sąvokų pirminė ir antrinė socializacija, o socialinių vaiko elgsenos priežasčių nebegalima ieškoti atskirai nuo konteksto, o tai keičia požiūrį į vaiko socializaciją.

Vaiko dvigubos socializacijos situacija, keičia požiūrį į vaikystę ir vaiko socialinę raidą ir patį vaiką. Vaiko socializacijos dvigubėja, nes dalį kasdieninio savo laiko vaikai praleidžia nešeimyninės globos įstaigose (NŠG), o kitą dalį šeimoje. Tai dvi visiškai skirtingos aplinkos. L. Denick pateikia esminius skirtumus, kurie atskleidžia, kad šeimoje vaikas unikalus

ir nepakeičiamas, o NŠG jis tik vienas iš daugumos, lengvai pakeičiamas kitu, jis tampa tiesiog darbo objektu, o šeimoje jo santykiai privatūs, saistomi jausminių ryšių: „šeima – tai privataus socialinio gyvenimo arena, o vaikų darželis – viešojo socialinio gyvenimo arena.“ (Denick, 2003, p.84). Skirtinguose socialinėse arenose normos ir laukiama elgsena skiriasi. Nešeimyninės globos įstaigos (NŠG), tai įstaigos, kuriuose didelė dalis vaikų praleidžia dalį savo kasdieninio laiko, jos gali skirtis viena nuo kitos įvairiais aspektais (pvz.: darželiai, mokyklos, dienos centrai). Itin pabrėžtina, kad jos papildo bendravimą su tėvais, jokių būdų jo nepakeisdama.

Aiškinant dvigubą vaiko socializacijos procesą, išskyla poreikis naujoms sąvokoms: „tenka kurti naujas teorines sąvokas, padedančias įvardyti absoliučią vaiko socializacijos konfigūraciją. Reikia galvoti apie tokias sąvokas, kurios leistų detaliai išsiaiškinti, kaip santykiauja ir kaip vienas kitą veikia du skirtingi vaiko pasauliai: iš vienos pusės - vaiko šeima, o iš kitos jo NŠG.“ (Denick, 2003, p.84). Atsiranda tokios sąvokos, kaip autosocializacija, savisocializacija ir pan. Vaiko gyvenimas dalijamas į du skirtingus kontekstus, kuriuose keliami skirtingi reikalavimai ir ugdomas skirtingas elgsenys. Tai skirtingos socialinės arenos, vaikui keliančios reikalavimą ir sieti ir atskirti šias dvi arenas, du pasaulius: „ir nors šios dvi arenas, kaip sociotopai yra labai skirtingos ir gali egzistuoti atskirai viena nuo kitos, vaiko pakaitinis gyvenimas abiejuose iš jų reiškia, kad jos turi sietis ir tapti vaikui vientisa gyvenamąja erdve“ (Denick, 2003, p.85). Tai vaikui iškelia psichologinę užduotį integruoti, derinti, o kartu ir atskirti savo išgyvenimus iš abiejų socialinių aplinkų. Vaikų darželyje būdingos instrumentuozuotos bendravimo formos, o šeimoje grįstas emociniais ryšiais.

Anot L. Denick, vaikai apskritai auga socialiai ir intelektualiai pranašesni. Labai svarbi vis ryškėjanti vaiko laisvė rinktis savo kultūrinę orientaciją ar identitetą. Taip pat labai svarbus „socialinis vaiko gyvenimas su kitais jo amžiaus vaikais, pavyzdžiui, vaikų darželyje, bei identifikavimasis su bendraamžiais tampa vis svarbesniu dalyku ugdant vaikui reikalingą socialinę kompetenciją. Tai, pavyzdžiui, būtų reikalavimas sugebėti kaitalioti ir tinkamai funkcionuoti keletoje skirtingų „viešųjų arenų““ (Denick, 2003, p.87).

Sociokultūrinis vaikystės paveikslas: *paveiktas sparčių pokyčių ir įtakotas postmodernios kultūros, vaikas socializacijos procese nebe socializuojamas, o socializuojasi (tampa save socializuojančiu asmeniu) jis priverstas keistis sparčiai kintančioje visuomenėje prisitaikant, tokiomis aplinkybėmis vaikas išsiugdo ypatingus socialinius ir emocinius polinkius. Jis patiria dvigubą socializaciją, nes dalį kasdieninio savo laiko vaikai praleidžia nešeimyninės globos įstaigose (NŠG), o kitą dalį šeimoje, tai dvi visiškai skirtingos aplinkos. Demokratinėje ugdymo(si) aplinkoje vaikai auga socialiai ir intelektualiai pranašesni.*

1.2.2. Sociokultūrinė šeimos aplinka

J. Sarčevičienė (2003) remdamasi vienu ryškiausiu psichoistorijos atstovu Lloid DeMause'nu skyrė keletą tėvų ir vaikų santykių laikotarpio modelių: vaikžudystė (antika - IV a.), atidavimas (IV - XIII a.), ambivalencija (XIV - XVII a.), įkyrumas (XVIII a.), socializacija (XIX a. - XX a. I p.), pagalba, parama (XX a. II p.). Anot Staraševičienės praeityje tėvams trūko ne meilės vaikams o emocinio brandumo leidžiančio juos pažinti. Pokyčius šeimoje keičia besivystanti visuomenė ir pakitusios vertybės.

Šių laikų šeima ženkliai skiriasi nuo ankstyvųjų. Šiandien šeima, kaip tradicinė vaikų veiklos aplinka, vis dažniau pakeičiama dienos priežiūros įstaigomis, bei veikla po pamokų. Tai skatina, analizuoti vaiko, šeimos ir valstybės ryšius. Keičiantis sociokultūrinei vaiko aplinkai šie ryšiai privalo keistis: nuo hegemonijos į socialinę partnerystę. Atsiranda būtinybė išjudinti nusistovėjusią socialinę tvarką ir galios struktūrą visuomenėje vaiko teisių pripažinimo atžvilgiu.

D. Kabašinskaitė (2002) vartoja terminą - vaikystės familializacija, teigdama, jog šeimos kultūra, kuri remiasi vaiko - suaugusiojo galios santykiu, skiria vaikui subordinacinę poziciją ir padaro vaiko klausimus privačiu šeimos reikalu. Ji pateikia Makrinioti familializacijos sąvoką vaikystės socialinio konceptualizavimo analizei: „Familializavimo terminas nurodo vaikystės susiliejimą su šeimos instituciją iki tokio laipsnio, kad ji tampa neatskiriamu elementu, kuris užslepia jos silpnosios dalies, kaip atskiros visumos, socialinį matomumą"¹. Tokiu būdu į šeimą žvelgiama, kaip į visumą, tačiau neatskleista lieka vaiko kaip socialinio veikėjo individuali patirtis. Probleminis klausimas kyla naujų šeimos formų egzistavime ne tik Vakarų, bet ir Lietuvos visuomenėse, kaip postmodernioje kultūroje vaikystės modelis bus suvokiamas skirtinguose šeimos kontekstuose, didėjant šeimų, šeimų, gyvenančių ne santuokoje, gyvenančių antroje santuokoje, vienos motinos / vieno tėvo šeimų ar emigrantų vaikų, likusių gyventi su seneliais šeimose. Socialinių tyrimų instituto duomenimis: „nuo 1990-ųjų pradžios vykstant sparčioms ir esminėms socialinėms, ekonominėms, kultūrinėms permainoms keičiasi ir Lietuvos šeima. Nyksta tradicinei šeimai būdingi bruožai, vis labiau įsigali moderni šeima. Labai sumažėjo vedybų, tuokiasi vyresnio amžiaus, gausėja viengungių, vis daugiau porų pradeda gyventi santuokos neregistravus, gausėja nesantuokinių vaikų" (Stankūnienė, 2005, p. 35). Dėl šiuos priežasties yra būtina vaiką defamilializuoti, bei individualizuoti, kaip sociokultūrinį subjektą, nes vaikai vis daugiau laiko praleidžia ne šeimose, o juos prižiūrint kitiems suaugusiesiems valstybinėse ar nevalstybinėse mokymo (si) įstaigose.

¹ Makrinioti D. (1994) Conceptualization of Childhood in a Welfare state: a critical Reappraisal. Qvortrup J.,Bardy M., Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, SSingapore, Sydney:Avebury., p. 268.

Vaiko būvimo dienos priežiūros įstaigoje, įtaka jo šeimos gyvenimui. Anot L. Denick, viena iš pasekmių ta, kad tėvystė imama laikyti vis sunkesne užduotimi. Jis pastebi, kad tėvai šiandien labiau rūpinasi vaikų kasdienine veikla, apskritai jie jautriau žiūri į vaikų reiškiamus norus ir kreipia daug dėmesio į savo pačių santykius su vaikais – jausminę ir psichologinę tų santykių kokybę. Tėvai stengiasi rasti bendros veiklos su vaikais, aktyviai siekia sukurti tokią aplinką, kuri leistų tapti vaiko ir tėvų darnos jausmu. Tėvai ženkliai mažina drausmės reikalavimą, kurį keičia savireguliacijos, bei protiniai gebėjimai. Taip pat mažėja tėvų autoritetas - vaikų protestavimas ir pasisakymai imami laikyti įprastais. Tėvai linksta derėtis, o ne nurodinėti. Tėvo ir motinos vaidmenys panašėja, L. Denick teigimu, tėvas tikrai nebūdavo tiek laiko ir taip nebendraudavo, kaip mūsų dienomis. Tradicinėje šeimoje dauguma tėvų vaikams būdavo ne daugiau kaip „šeimos maitintojai“, o štai dauguma šiandieninių vaikų tėvų yra dar ir globojantys ir prižiūrintys asmenys, būnantys su vaikais įvairiose jų gyvenimo situacijose.

Vaiko (gyvenančio postmodernioje visuomenėje) auklėjimo tikslas iš vaiko pozicijų: „vaikui reikia auklėjimo, kad jis suvoktų psichines ir protines sąlygas, būtinas norint susidoroti su reikalavimais, kurie jam iškils ateityje. Taigi šiandieninis vaikas savo paties labai turi įgyti tokios patirties, kuri padėtų jam išsiugdyti būtent tokią socialinę kompetenciją, kuri būtina, kad jis susidorotų su postmodernios visuomenės gyvenimo keliamais reikalavimais“ (Denick, 2003, p.87). Čia iškyla socialinės patirties nuvertėjimo problema „vaikui, kuris auga ir turės gyventi naujame, dar nepažįstamame – bet tikrai kitokiame – postmoderniame pasaulyje, išmokti tai, ką siūlo tėvai, šiuo atžvilgiu darosi vis mažiau ir mažiau aktualu“ (Denick, 2003, p.87). Vaikas augdamas vis labiau pajunta kad tėvų patirtis ir gyvenimo stilius vis mažiau gali pagelbėti. Ši L. Denick pozicija tik įrodo vaiko individualizavimo būtinybę sprendžiant vaiko, kaip sociokultūrinio veikėjo poziciją visuomenėje.

Anot L. Denick „Visuomenės gerovės vaikystės sąlygomis“ gyvenančių vaikų socialinės kompetencijos ir savybės stipriai skiriasi nuo tradicinio ugdymo požiūrio. „Visuomenės gerovės vaikystės sąlygomis“ augantys vaikai auga tokie, kokiems jiems reikės būti (o ne kokių reikia tėvams), autoriaus nuomone, jiems reikės būti – laisviems, įžūliems, atviriems ir šiek tiek ciniškiems, jie turės būti tinkamai protiškai apsiginklavę, tam, kad išgyventų postmodernios egzistencijos sąlygomis, kuri yra jų gyvenimo realybė. Anot prof. A. Juodaitytės (2003) ugdymą turine suvokti, kaip atsinaujinančią ir visuomenę atnaujinančią socialinę sistemą. Keičiasi kultūra, technologijos kaip ir patys žmonės jų mentalitetas, tai ir auklėjimas turėtų neatsilikti ir modernėti kartu su supančia aplinka.

Sociokultūrinis vaikystės paveikslas: defamilizavus vaiką, jis tampa socialiai autonomišku ir socialiai atsakingu asmeniu, ne tik veikiančiu kultūrą, bet ir joje dalyvaujančiu.

Vaiko statusas visuomenėje keičiasi nuo hegemonijos į socialinę partnerystę. Didėja vaiko savireguliacijos ir protiniai gebėjimai, todėl mažėja tėvų drausmės reikalavimai. Kyla socialinės patirties nuvertėjimo problema, nes kultūros keliami reikalavimai vaikui nebeatitinka tėvų patirties. Tokiu būdu vaikas priverstas pats sparčiai prisitaikyti aktyviai veikdamas kultūroje ir spręsdama skylančias problemas. Tam, kad įveiktų socialinius iššūkius vaikas turi būti aktyvus, dalyvaujantis, „protiškai apsiginklavęs“. Kuklumas, drovumas, gebėjimas nusileisti tradiciškai ilgą laiką buvo laikomos vertybėmis, tačiau šiandien beveik ir neįmanoma auklėti vaikų taip, kaip buvo auklėjami tėvai. Dabar vaikai gerokai daugiau turi, mato, patiria, žino, jaučia, turi galimybę lyginti, keliauti tiek realiai, tiek ir virtualiai.

1.2.3. Vaikystės sociokultūrinis egalitarizmas (lygybė).

Egalitarizmas (pranc. egalitarisme – lygiava) tarptautinių žodžių žodyne - utopinė teorija, skelbianti visuotinę lygybę visuomenės organizavimo principu. Iki šiol visuomenėje labiausiai buvo paplitęs lyčių lygybės diskursas, tačiau vis dažniau imama kalbėti apie vaikų socialinę lygybę. Vaikų lygybės samprata įgauna vis ryškesnį atspalvį siekiant demokratinės visuomenės modelio įgyvendinimo Lietuvoje, tai demokratinės kultūros kūrimosi sąlyga. Vaikų lygybės padėtį galima būtų prilyginti moterų lygių galimybių pripažinimui, kuris reiškėsi istorijos tėkmėje, per kultūros dinamiką.

Lygybės principas mokslinės literatūros diskurse aktualinamas tų teoretikų ir praktikų, kurie pasiryžę kurti demokratinę visuomenę, bei yra emancipuojančių, socialinį teisingumą įprasminančių pažiūrų. Socialinė lygybė yra esminė socialinio teisingumo prielaida, Anot B. Bitino (2000), socialinis teisingumas, kaip socialinės politikos principas ir tikslas, reiškia, kad visuomenė sudaro optimalias sąlygas į gyvenimą žengiančiai kartai, suaugus - galimybę maksimaliai panaudoti savo galias, taip pat rūpinasi tais, kurie nepajėgia pasirūpinti savimi. Taigi, sudarant sąlygas vaikystėje maksimaliai panaudoti savo galias, vaikams žengiant į suaugusiųjų amžiaus tarpsnį, jiems padedama paprasčiau prisitaikyti ir veikti visuomenėje, kurioje iki tol buvo tos visuomenės dalyviais ir kūrėjais. Tačiau B. Bitinas įvardiją iš to kylančią problemą: „lygybės ir socialinio teisingumo problema kyla tik juos pažeidus, tai yra nelygybės, socialinės neteisybės sąlygomis; normaliai realizuotos šios prielaidos tarytum nepastebimos“ (2000, p. 95). Lygybės principas priklauso nuo dviejų dalykų: lygybės - nelygybės situacijos vertinimo ir suvokimo bei jos pripažinimo – normalia ar nenormalia, taisytina ir keistina. B. Bitinas teigia, kad ugdymo lygybė realizuojama, kai visiems ugdymo nariams sudarytos sąlygos save realizuoti, atskleisti ir plėtoti savo individualius gebėjimus. Jo nuomone tai yra aukščiausias

ugdymo tikslas, visuomeninio idealo apraiška. Tačiau vaikų lygybė sociokultūroje priklauso nuo visuomenės narių lygių teisių kriterijaus.

Lietuvoje vaikų egalitarizmo tema nėra plačiai išplėtotą, šią temą atskleidžia A. Juodaitytė (2011), ji teigia kad beveik visa vaikų ugdymo istorija iki šiol Lietuvoje buvo grindžiama vaikų nelygybės (pagal socialinę, kultūrinę, pažintinę patirtį, brandą ir kt.) idėja, ji atsirado lyginant vaikų patirtį su suaugusiųjų bei šiuo pagrindu vaiką / vaikus priskiriant socialiai nebrandžių individų grupei. Anot autorės Vakarų Europos, taip pat ir Lietuvos, švietimo pedagogikoje ilgą laiką egzistavo ne tik vulgarios nelygybės, bet ir iškreiptos vaikų lygybės sampratos, kurios buvo grindžiamos negatyviu, segregaciniu požiūriu į vaikus, kaip kitokius, kitoniškus, dažnai neargumentuotai priskiriant jiems ir socialiai nebrandžių individų statusą. Sykiu ugdymo procesu buvo nepakankamai siekiama lygiavertės socialinės kultūrinės sąveikos tarp skirtingų pagal amžių žmonių grupių (suaugusiųjų ir vaikų), tačiau nauja vaikų lygybės idėja švietime orientuoja ugdymo dalyvius į vaikų kultūrinį socialinį tapatumą, ir vaiko, socialinės grupės individo, vertingumo pripažinimą.

Vaikų padėtį visuomenėje lemia jų savarankiškumo lygis, dėl savo nesubrendimo lyginant su suaugusiais, tačiau Juodaitytė (2000) teigia, kad ši padėtis negali trukti ilgiau, vaikų savarankiškumas turi būti plėtojamas dar jiems neperėjus į suaugusiojo amžiaus tarpsnį, žyminti jų brandą. Anot profesorės, visuomenėje, o ir socialiniuose, humanitariniuose moksluose, tarp jų ir socialinėje pedagogikoje, pabrėžiamas vaiko kaip asmens socialinės patirties kiekybė, o ne kokybė. Ji prilyginama suaugusiųjų, brandaus amžiaus žmonių patirčiai ir tuomet vaikas įgyja socialiai nebrandaus asmens statusą. Toks mąstymas yra paveiktas progresyvistinio požiūrio į vaikus, kaip į socialinę grupę, sklaidos, priskiriant jiems ir atitinkamą statusą – socialiai nebrandūs pagal amžių, nuo suaugusiųjų priklausomi žmonės. Tai kuria mitą apie vaikystę, kaip socialinę negalią Anot A. Juodaitytės, vaikystės, kaip socialinės negalės, diskursas yra konstruojamas ir veikiant biheviorizmo idėjoms, kuriomis vadovaujantis neigiamos sąmoningos vaiko elgesio formos. Todėl siekiama vaikus skatinti ir kontroliuoti. Šios teorijos esmė tokia – skatinant socialiai teigiamą vaikų elgesį, bei taikant socialinę kontrolę, tai vaikai perims socialiai tinkamus elgesio būdus ir taps socialiai brandžiais individais. Biheviorizmo idėjos įtakojo vaikystės, kaip socialiai nebrandaus laikotarpio, bei vaiko, kaip socialiai neatsakingo individo, statusą. Tai lėmė - socialinių pedagogų siekį skatinti pageidaujamus vaiko poelgius ir slopinti netinkamus, bei kuo ankstyvesnio racionalumo poreikį, nes tai siejama su sėkmingu vaiko rengimusi suaugusiųjų gyvenimui. Taip vaikas įpratintas veikti pagal suaugusiųjų jam primestas taisykles, kurios neatitinka vaikystės pasaulio socialinių, kultūrinių charakteristikų, iš kurių viena pagrindinių yra tokia – atrasti pasaulį kaip naują ir integruotis į jį kuriant ir veikiant.

Visuomenėje gajus mitas, kad vaikystė – rengimasis suaugusiųjų gyvenimui, tai klaidingai interpretuoja vaiką, tik kaip tam tikros kultūros individą, neturintį sąsajų su besikeičiančia visuomenės kultūra. A. Juodaitytė pažymi, jog postmodernų vaikystės supratimą turėtų paašškinti idėja – vaikai yra unikalūs, nepakartojami individai, todėl kiekvieną jų socialinės raiškos bruožą ar savybę reikia analizuoti kaip naują darinį, būdingą šiuolaikinių vaikų, o ne šiuolaikinių suaugusiųjų pasauliui.

***Sociokultūrinis vaikystės paveikslas:** vaikai socialiai brandūs, atsakingi ir lygus individai, jie sugeba dalyvauti ir kurti kultūroje, tačiau visuomenėje esti mitas apie vaikystę „kaip socialinę negalią“. Vaikų lygybė sociokultūroje priklauso nuo visuomenės narių lygių teisių kriterijaus.*

1.2.4. Vaikas - sociokultūrinis veikėjas (dalyvavimo principas).

Valstybė ir šeima dalijasi vaikų auginimo atsakomybę, nuo to tampa priklausomos vaikų gyvenimo sąlygos. Naujoje vaikystės sampratoje šeima nebėra tradicinė vaikų veiklos aplinka, ji pakeista dienos priežiūros įstaigomis, mokykla, bei veikla po pamokų. Keičiasi tėvų kontrolė vaikams, nes ji dalijama su specialistais. Vaikai pradėti individualizuoti, bei institucionalizuoti, tai susilpnino vaiko ryšius su šeima, tačiau sustiprino jo priklausomybę nuo valstybės: "Vaikų gyvenimo individualizavimas ir institucionalizavimas paveikė vaikų politikos kaip atskiros socialinės vaikų politikos srities raidą. Dabartinė jos raida grindžiama trimis Vaiko teisių konvencijos principais: apsauga, aprūpinimu ir dalyvavimu. Dalyvavimas yra naujas požiūris į vaikų ir suaugusiųjų santykius, kuris siejasi su demokratinės praktikos išplitimu, vaikams suteikiant pilietines ir civilines teises." (Kabašinskaitė, 2002, p. 48). Valstybės požiūris į vaiką, kinta, žvelgiant į jį, kaip į aktyvų, dalyvaujantį pilietį.

Vaikų pripažinimas visuomenėje, siejamas su į vaikus orientuotu požiūriu jų santykiuose su suaugusiais šeimoje ir visuomenėje. JT Vaiko teisių konvencija suteikė vaikams teises ir pripažino juos autonomiškais individais, tai tapo svarbiu postūmiu žengiant nuo požiūrio į vaiką, kaip globos ir apsaugos objekto suvokimo link vaiko, kaip dalyvio identifikavimo. Valstybėje diegiama nauja vaikystės politika stipriau akcentuojanti vaiko dalyvavimo ir tarpininkavimo principus. Lietuvoje vaiko dalyvavimo principas įvardytas Lietuvos gerovės politikoje. Ji traktuojama, kaip socialinės politikos dalis, kuri remiantis tarptautiniais dokumentais yra nusakyta trimis principais: vaiko teise į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą.

Anot D. Kabašinskaitės (2002), visuomenėje vyrauja supratimas, kad vaikai turi būti apsaugoti tėvų, mokytojų, socialinių darbuotojų ar kitų specialistų, kurie yra suaugusieji, galintys nuspręsti apie vaikui palankius interesus, konvencija įpareigoja valstybę pereiti nuo spendimų

darymo „dėl“ vaiko prie sprendimų darymo „su“ vaiku t.y. įsiklausymo į vaiko nuomonę. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis įtvirtina ir įpareigoja valstybę, garantuoti vaikui, kuris gali išreikšti savo nuomonę, teisę nevaržomai išreikšti savo nuomonę visais jį/ją liečiančiais klausimais ši teisė pripažįsta vaiką autonomišku individu ir neriboja jo/jos dalyvavimo priklausomai nuo vaiko amžiaus.

Ž. Jonynienė (2009) dalyvavimo principą vadina inovatoriškiausiu, nes tikima vaiko autonomiškumo galimybėmis, jo gebėjimui būti atsakingam už save, savo veiksmus, sąmoningai rinktis ir spręsti jį patį liečiančius klausimus. Anot autorės, tai suponuoja manyimą, kad nesuteikus vaikui dalyvavimo teisės vaikystėje sunku išugdyti demokratiškumą, dalyvaujančią asmenybę, pilietį. Anot Jonynienės nėra universalus modelio, kaip vaikas turi dalyvauti visuomenėje, bendruomenėje, skirtinguose kultūrose (...), tačiau vaikai tirdami ir veikdami savo bendruomenę išsiugdo atsakomybės pasidalinimo jausmą ir įgūdžius, kurie labai svarbus siekiant tapti atsakingiems, visuomeniškai dalyvaujantiems suaugusiesiems, suprantantiems asmeninio dalyvavimo svarbą priimant sprendimus vietinėje mokyklos, namų, šeimos ir net visuomeninėje aplinkoje.

Demokratiškumas yra neatsiejamas socialinio dalyvavimo aspektas, tai savo ugdymo filosofijoje pabrėžia J. Dewey akcentuodamas vaikų socialinio dalyvavimo svarbą siekiant aktyvios ir pilietiškos visuomenės tikslo. G. Kvieskienė (2003) analizuodama J. Dewey ugdymo filosofiją, teigia, kad jis nemėgino atskirti demokratinio ugdymo nuo visų kitų ugdymo aspektų, nes visas vaiko ugdymas turėjo padaryti iš jo gerą pilietį, jis teigia, kad pilietiškas yra susijęs su visais vaiko socialiniais ryšiais, o demokratinis ugdymas yra dalis vaiko santykių su šeimos nariais, kaimynais, bažnyčia, miestu, ar bet kuria kita socialine, visuomenine organizacija, į kurią yra įtrauktas vaikas. Tuo remiantis pateikiamas vienintelis socialinio ugdymo tikslas - dalyvavimas socialiniame gyvenime. J. Dewey nuomone, vienintelis būdas paruošti vaiką socialiniam gyvenimui yra įtraukti jį į socialinį gyvenimą. Jis pažymi, kad vaikams labai sunku ar net neįmanoma išmokyti dalyvauti socialiniame gyvenime to nedarant, lygiai kaip negalima išmokyti plaukti nesiartinant prie vandens. Vaikų įtraukimą į socialinius santykius Dewey įvardija ir kaip ugdymo tikslą ir priemonę. Demokratinėmis vertybėmis grįstoje visuomenėje vaikai auga aktyvūs, atviri, drąsūs, orūs, gebantys rinktis, veikti ir atsakyti už savo veiksmus, pagrindinė priemonė vaikams įsilieti į visuomenę yra joje aktyviai dalyvauti.

Vaikų įsiliejimas į visuomenę ir dalyvavimas joje yra itin sudėtingas, nes jie neretai laikomi nuo suaugusiųjų priklausomais, socialiai nebrandžiais žmonėmis, todėl „vaikų kaip socialinės grupės išskirtinumas ir vaiko, kaip asmens socialinis, kultūrinis individualumas tampa stigmatizuojančiu reiškiniu, nuvertinančiu jų socialines galias. Vaikams klijuojama etiketė „socialiai neįgalūs“, „nepajėgūs“. Todėl neigiamas jų dalyvavimas priimant socialiai

reikšmingus sprendimus“ (Juodaitytė, 2007, p. 105). Anot autorės, vaiko(-ų) dalyvavimo galimybės dažnai yra suvokiamos pagal suaugusiems taikomus kriterijus, todėl vaikams priskiriami tik socialiai nereikšmingi vaidmenys. Tokiu būdu pagrindinius vaidmenis prisiima suaugusieji ir tampa prižiūrinčiais ir vaiką kontroliuojančiais asmenimis. A. Juodaitytė įvardija vaikų dalyvavimo problemą, kad suaugusieji dažniausiai savavališkai sau priskiria prioritetinę teisę priimant visus sprendimus vaiko gyvenimo ar raiškos klausimais ir eliminuoja jų dalyvavimo galimybes.

***Sociokultūrinis vaikystės paveikslas:** vaikų socialiniam gyvenimui būdingas institucionalizavimas ir individualizavimas. Sociokultūrinis vaikystės paveikslas kinta keičiantis visuomenės požiūriui: pereinama nuo vaiko kaip globos ir apsaugos objekto suvokimo link vaiko kaip dalyvio identifikavimo. Demokratinėmis vertybėmis grįstoje visuomenėje vaikai auga aktyvūs, atviri, drąsūs, orūs, gebantys rinktis, veikti ir atsakyti už savo veiksmus, pagrindinė priemonė vaikams įsilieti į visuomenę yra joje aktyviai dalyvauti.*

1.2.5. Sociokultūrinė aplinka, kaip vaikystės modelio veiksnys.

Vaikai gyvena nuolat kintančioje visuomenėje, kuri diktuoja savus iššūkius, bei reikalavimus, jų esminė sąlyga yra reakcija, lankstumasis ir atsakas į nuolatinius pokyčius. „Kultūra - svarbiausias atramos taškas žmogui ugdyti, o kultūrinės vertybės sąlygoja aplinka, kurioje bręsta asmenybė. Aplinkos veiksnių įtakojamas jis atranda savitą, tik jam priimtina ir laisvai pasirinktą pasaulį“ (Petrikienė, 2002, p. 9). Todėl socializacijos procese, kuriame vaikas perima kultūros vertybes jis susiduria su aplinkos iššūkiais ir kaitos reikalavimais. Juos atlikdamas ir įveikdamas vaikas ne tik perima kultūrą, bet ir aktyviai ją kuria.

Visuomenėje vykstantys pokyčiai tokie, kaip sparti technologijų ir mokslo pažanga, globalizacijos procesai, informacinė kultūra, keičia šiuolaikinę vaikystės sampratą. Postmodernizmo epochos vaikas gyvena informacinėje, technologijų aplinkoje, kuri suponuoja žinių (žinojimo) visuomenę. Veikiamas aplinkos pokyčių vaikas išmoksta į juos reaguoti ir prisitaikyti, taip kuriamas vis naujas vaikystės modelis. R. Berns (2008) kelią prarandamos vaikystės idėją, ji teigia, kad visuomenei keičiantis nebeliko daugelio fizinių augimo kliūčių: sunkaus ir menkai apmokomo darbo, ilgų kelionių pėstute iki mokyklos, mirčių nuo gripo. Jas keičia psichologinės kliūtys: spaudimas siekti aukštų rezultatų, stresas, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, nusikalstamumas, valgio sutrikimai, paauglių nėštumas, depresija, savižudybės. Sociokultūrinė aplinka tampa vaikystę formuojančiu veiksniu R. Berns, vaikai turi gyventi visuomenėje kurioje abu tėvai dirba, narkotikai lengvai pasiekiami, seksas - televizijoje ir internete, o smurtas - vos pasukus už kampo, o vertinant televizijos reklamas galima pagalvoti,

kad didžiausia perkamoji galia priklauso vaikams. Anot autorės, šiandieninis vaikas vis labiau spaudžiamas būti savarankišku, bei pasitikėti savimi, nors tam dar būna nespėjęs įgijęs reikiamų savybių ir įgūdžių, todėl sparčiai daugėja psichosomatinių susirgimų (skrandžio bei galvos skausmai, astma, galvos svaigimas, skausmai krūtinės srityje), bei emocinių sutrikimų (depresija, narkomanija, valgymo sutrikimai, paauglių smurtas). Taigi neprisitaikius prie sparčių socialinių, kultūrinių pokyčių, kyla lygų ar destruktivaus elgesio pavojai.

Žinių (žinojimo) visuomenė, bei informacinė aplinka yra labai svarbūs asmenybę formuojantys veiksniai. Informacinė aplinka tapo stichine vaiko poveikio priemone, kuri aktyviai veikia jaunąją kartą jos interesus, pažiūras, patirtį. Pagrindinį vaidmenį informacinėje kultūroje atlieka elektroninės žiniasklaidos priemonės. R. Berns žiniasklaidą vertina kaip svarbų socializacijos veiksnį, nes ji sudaro galimybę vaikui pamatyti visą pasaulį: praeitį, dabartį, vietas, daiktus, vaidmenis, ryšius, nuostatas, vertybes, mėgdžiotiną elgesį, tačiau jos pateikiami stereotipai neretai būna iškreipti, taigi vaikai turi išmokti teisingai vertinti, pasirinkti ir disponuoti gaunama informacija, kuri formuoja jų vertybines nuostatas. O. Monkevičienė (2005) savo tyrime „Globalios žinių visuomenės vaiko kompetencijos: vertybinis aspektas“ teigia, kad vaikų vertybėse jaučiamas stiprus televizinės kultūros poveikis vaiko vertybių formavimuisi, o kompiuteriniai žaidimai ir filmai turi daugiau neigiamos įtakos vaiko vertybių pasauliui nei pasakos. Kitas tyrimas, kurį atliko Monkevičienė O., Stankevičienė K., Jonilienė M., ir kt. (2010) parodo, kad Lietuvos vaikai daugiausiai informacijos gauna ne iš tėvų, bet iš žiniasklaidos ir iš artimiausios socialinės aplinkos. Šis faktas įrodo sociokultūrinės aplinkos, kaip reikšmingiausio vaikystę formuojančio veiksnio svarbą. Taip pat šiuo tyrimu nustatyta, kad šiuolaikinis Lietuvos vaiko, gyvenančio globalizacijos sąlygomis, mokymasis yra intensyviai veikiamas ne tik šeimos ir ugdymo įstaigos kultūros, bet ir informacinės kultūros bei artimesnės ir tolimos aplinkos. Šie faktai įrodo, kad vaikas ugdomi, bei formuoja savo vertybes nuolat veikiamas sociokultūrinės aplinkos.

L. Duoblienė (2011) nuomone, šiuolaikinės visuomenės vienas iš svarbiausių ypatumų - žinojimo visuomenė, kuri randasi dėl greito informacijos perdavimo ir dauginimo, naudojant informacines priemones, žiniasklaidą, ir daugelį žinojimo būdų, kuriuos patiria žmogus. Tai lemia naujų komunikacijos būdų įvairovę, kurie keičia mąstymą, bei išplečia žmogaus galimybes. L. Duoblienė, kalbėdama apie žinių visuomenės žmogų, teigia, kad: „Jo vartojimas išaugęs, bet vartojami dirbtiniai produktai, jo šeima išsibarsčiusi po pasaulį, bet ryšys neprarastas, jo kultūra absorbavusi naujas kultūras, o tapatumas multiplikuotas, išskaidytas, fragmentuotas arba hibridinis" (2001, 198 p.). Tai reikalauja gilesnių žinių, tvirtesnių žmogaus pažiūrų, bei atitinkamų vertybinių nuostatų. Apibūdinant žinių visuomenę, kaip vaiko aplinkos veiksnį O. Monkevičienė (2005) teigia, kad tokioje visuomenėje informacijos srautai vaiką

pasiekia iš viso pasaulio: žiūrint televizorių, žaidžiant kompiuteriu, kalbantis telefonu ir kitaip, tokiu būdu vaikas tampa prieinamas reklamos manipuliacijoms, į jo pasaulį per anksti veržiasi suaugusiųjų vertybės. *Vaiką supanti kultūra formuoja jo asmenybę, bei vertybes, kurios skiriasi priklausomai nuo kultūros kaitos.* Postmodernios kultūros vaikystės modelis atitinka globalios, žinių (žinojimo) kultūros vertybes, kurias vaikai perima socializacijos, inkultūrizacijos procesuose. Gyvenimas žinių visuomenėje reikalauja atitinkamų gebėjimų ir žinių, asmens kultūrinės ir pilietinės kompetencijos, naujų įgūdžių ir gebėjimų. Visų pirma, reikia kompetencijų informacinių įgūdžių, gebėjimų žinias savarankiškai suprasti, pasirinkti, kritiškai vertinti, analizuoti ir praktiškai naudoti. E. Masiliauskienė (2009) pritaria pozicijai, kad vaikai yra aktyvūs šios visuomenės dalyviai, įsijungiantys ne tik į pažinimą bet ir kūrimą, nes šiuolaikiniai vaikai yra ypač imlūs įvairioms technologijoms, todėl jie dažnai apibūdinami ne tik kaip technologijų vartotojai, bet ir kaip kompiuterinės kultūros kūrėjai. Anot E. Masiliauskienės, kompiuterinę kultūrą vaikai taip pat kuria įprasmindami atvirumo naujovėms ir imlumo kompiuterinėms technologijoms, kultūrinio nepaklusnumo, veikimo laisvės bei savo iniciatyvumo principus, t. y. visa tai, kas būdinga vaiko, kaip individo ar grupės nario, prigimčiai bei jo, kaip informacinės visuomenės nario, socialiniam statusui. Tai formuoja vaiko, kaip laisvo, kūrybingo, aktyvaus individo, atviro technologiniams šiuolaikinės visuomenės iššūkiams paveikslą.

Kita svarbi vaikų stichinio poveikio priemonė - reklama. R. Ponelienė (2011) remdamasi ir kitais autoriais (D. Babalioutas, M. Papadopoulou, A. W. Paillet, A. H. Dyson) teigia, kad rinkos ekonomika tampa dominuojanti šių dienų pasaulyje, todėl reklama, konstruodama virtualų pasaulį, socializuoja vaikus, kuria požiūrius, vertybes ir gyvenimą. Tokiu būdu vis didesnę pagreitį įgauna vaikų vartotojų kūrimo mašina, anot R. Ponelienės, vaikas yra nesubrendęs vartotojas, taigi, kartu ir vartotojiškos kultūros produktas. Iš kitos pusės, pats vaikas yra tos kultūros vartojamas viename iš marketingo elementų – reklamoje ir jos veikiamas. Jos teigimu, reklama netik įsilieja į vaiko gyvenimą, bet ir tampa vaikų subkultūros dalimi, turinčia reikšmės jo socializavimuisi, kultūriniam suvokimui, vertybių interiovizavimui ir prisitaikymui sociume. Tokiu būdu kuriama vartotojiška vaikų kultūra. Vartojimo patirtį vaikai atsineš į mokyklas. Tokiu būdu keičiasi tėvų ir švietimo įstaigų vaidmuo, silpnėja jų galimybė daryti esminę įtaką vaiko socializacijai. Vaikų, kaip vartotojų, grupė yra bene labiausiai imli reklamai ir kartu mažiausiai gebanti nuo jos apsisaugoti.

Vaikai, žinių (žinojimo) visuomenėje, kasdien yra apsupami didžiulių srautų informacijos, to įtakoje mokomoji informacija, kuri perduodama vaikui mokykloje, bendrame informaciniame sraute, pamažu užima vis menkesnę vietą. Tai siejama su tokiomis priežastimis, kaip masinių komunikavimo priemonių naudojimas smalsumui tenkinti, tačiau jis siejamas su

masių poreikių poilsui ir malonumams, tenkinti, o taip pat su moksleivių tendencija laiką leisti prie televizoriaus.

Sociokultūrinis vaikystės paveikslas: vaikai, gyvendami nuolat kintančioje visuomenėje, priversti sparčiai reaguoti į kaitos iššūkius, jie privalo būti lankstūs, kritiški, turintys naujų pilietinių bei asmeninių kompetencijų ir gebėjimų, kurių reikalauja gyvenimas žinių (žinojimo) visuomenėje. Reaguodami į kaitos iššūkius vaikai ne tik perima kultūrą, tačiau kartu ją ir kuria. Sociokultūriniame vaiko paveiksle vaikai vis anksčiau priversti tapti savarankiškais, veikliais kritiškai vertinančiais asmenimis. Šis sociokultūrinis procesas inicijuoja per anksti perimamas suaugusiųjų vertybes, o nesugebėjimas prisitaikyti prie sparčių kaitos iššūkių gali skatinti psichosomatinius susirgimus ar destruktivų elgesį.

1.2.6. Vaikų politikos raida ir komponentai.

Dėl ypatingos savo padėties vaikai yra išskirtinė ir pažeidžiamiausia asmenų grupė. Vaikai, kaip ir suaugusieji, turi tokias pačias prigimtines, politines ir pilietines teises, tačiau savo teisių patys atstovauti negali. Vaiko teises, bei interesus gina ir atstovauja tėvai ar kiti vaiko atstovai arba valstybė, jeigu tai yra susiję su viešaisiais interesais. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Seimas ir Prezidento institucija nustato valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, o Vyriausybė užtikrina šios politikos įgyvendinimą. Lietuvos Respublikoje VTA sritis priskirta socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, kuriai yra pavaldžios vaikų teisių apsaugos institucijos. *Postūmis vaiko teisių politikai atsirasti tapo besikuriantys valstybės ir vaikų, kaip individualių piliečių, bei valstybės ir vaikų, kaip grupės, ryšiai.*

„Žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausio”, - Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija (1959). Ši frazė nusako naują supratimą apie vaiką, kaip kultūros vertybę, bei formuoja atitinkamą poziciją VTA politikoje. Vaikų politikos raida Lietuvoje siejama su Vaiko teisių konvencija. Ši konvencija - tai lemiamas veiksnys vaikų teisių politikoje įgalinantis vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją, ji suteikia vaikams žmogaus teises ir pripažįsta juos autonomiškais individais. Šio tarptautinio dokumento tikslas: nustatanti civilines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės vaikų teises. Jis padėjo pamatus vaiko kaip socialinio veikėjo socialinės erdvės sukūrimui, ir įgalinimui garantuojant vaikui jo pilietines ir politines teises. V. Ž. Jonynienė (2005) įvardija šios konvencijos unikalumą: „tai pirmasis tarptautinis dokumentas, apimantis tokį platų ir išsamų žmogaus teisių spektrą – vaiko pilietines ir politines, ekonomines, socialines bei kultūrinės teises. Be to, ji gina vaikų teisę į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą.”

Vaiko gerovės politika (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje) - socialinės politikos dalis, kuri remiantis tarptautiniais dokumentais yra nusakyta trimis principais: vaiko teise į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą:

vaiko apsauga – teisė augti savo šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto;

vaiko aprūpinimas – teisė į išteklius ir paslaugas, juos paskirstant tarp vaiko ir suaugusiųjų; ypač skiriant dėmesį neįgaliam vaikui, vaikui, turinčiam specialiųjų poreikių, ir vaikui, kuriam yra pavojus patirti skurdą, tėvų smurtą bei nepriežiūrą ar įsitraukti į nusikalstamą veiklą;

vaiko dalyvavimas – teisė veikti, išreikšti savo nuomonę ir daryti įtaką sprendimams šeimoje ir visuomenėje individualiai ir kolektyviai, sukuriant vaikui socialinę erdvę jo aktyviam dalyvavimui.

Lietuvoje nuo nepriklausomybės pradžios orientuojamasi į *gerovės valstybių modelį*², kuriame vaiko gerovės politika yra socialinės politikos ir apsaugos dalis, tam tikslui buvo sukurti teisiniai ir strateginiai pagrindai: restruktūrizuotos tam tikslui skirtos institucijos, priimti vaiko gerovę reglamentuojantys įstatymai, teisės aktai, dokumentai, sukurtos įvairaus lygio strategijos ir jų įgyvendinimo planai, į veiklą aktyviau įsitraukė NVO, mokyklose ir kitose ugdymo įstaigose įsteigti socialinio darbuotojo ir pedagogo etatai. 1994 metais Lietuvoje pradėta kurti vaikų teisių apsaugos teisinė bazė ir institucinė sistema, o 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, Lietuva prisiėmė joje įtvirtintus įsipareigojimus – įgyvendinti tris pagrindinius principus: vaiko teisę į apsaugą, aprūpinimą ir vaiko dalyvavimą ir tokiu būdu ginant jo teises. Šiais trimis principais grindžiama vaikų teisių apsaugos politika Lietuvoje. 1996 metais kovo 14 d., priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas numatantis pagrindines vaiko teises, laisves ir pareigas. Nuo to laiko intensyviai kuriami nauji bei tobulinami ir papildomi galiojantys LR įstatymai, ginantys vaikus iki 18 metų. Aktyviai steigiamos nevyriausybinės vaikų gynimo organizacijos.

2000 metais Lietuvoje prasidėjo tikroji vaikų teisės ir veiksmų plano reforma: 2000 m. priimtas LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2000 m.), bei Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga (2001 m.), Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, kuriam pavesta koordinuoti vaikų ir jaunimo teisių apsaugos politikos įgyvendinimą (2002 m.). Įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas (2001 m.), Civilinio proceso kodeksas (2003) ir daugybė kitų (Jungtinių Tautų vaiko teisių įgyvendinimo ataskaita, 2004). Patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai (2002 m.), Nepilnameiø

² „Gerovės valstybė - vertinama kaip idealus socialinės apsaugos modelis, kai valstybė prisiima atsakomybę už visapusišką ir universalų gerovės paslaugų suteikimą savo piliečiams." A. Guogis. (www.aidas.lt)

apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002 m.), naujasis Švietimo įstatymas (2003 m.) (Jungtini Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004).

Siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir išspręsti kai kurias problemas (smurto, nepriežiūros, narkotikų ir alkoholio vartojimo bei kitas), patvirtintos ir vykdomos tęstinės programos, kurias kartu įgyvendina Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos: patvirtinta Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–2006 metų programa; tęsiama nacionalinė 2003 m. programa prieš vaikų seksualinę komercinę išnaudojimą; 2002 m. patvirtintas neatidėliotinių veiksmų kovai su smurtu prieš vaikus priemonių planas; 2002 m. patvirtinta Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programa; 2000–2002 m. įgyvendinama Nepilnamečių kriminalinės justicijos programa; 1999–2003 m. – nacionalinė narkotikų kontrolės ir prevencijos programa; 2002 m. patobulintas LR vaiko teisių pagrindų įstatymas ir patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, pagal kuriuos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos įgyvendina pagrindines vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri likusio be tėvų globos vaikų globą, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose, organizuoja prevencinį darbą su vaiko tėvais, atlieka kitas joms pavestas funkcijas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004) Vyriausybė 2005 m. vasario mėn. pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo 2005 - 2012 metais priemonių planą, kuriame akcentuojamos būtiniausios permainų sritys: stiprinti institucijų ir organizacijų bendradarbiavimą, kurti vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų tinklą ir gerinti paslaugų kokybę, kelti vaiko gerovės srities specialistų kvalifikaciją, tobulinti įstatymus (LR Seimas, 2005).

Lietuvoje, kaip ir kituose šalyse vaikai yra socialiai pažeidžiamiausia visuomenės grupė. Pasak, L. Domantienės ir R. Šalaševičiūtės (2006), įsitraukimas į Europos Sąjungos (ES) gerovės valstybių bendriją Lietuvai tapo iššūkiu priartinti nacionalinius gyvenimo standartus prie vakarietiškujų. Pagrindinis uždavinys Lietuvoje kuriant gerovės valstybės modelį įtraukti vaikus kaip grupę, dalyvaujančiųjų paskirstant visuomenės išteklius, bei matyti vaiką kaip individą, socialinių ir teisinių paslaugų gavėją.

Sociokultūrinis vaikystės paveikslas: vaikų teisių politika Lietuvoje siejama su Vaikų teisių konvencijos ratifikavimu. Šis dokumentas įgalina vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją, jis suteikia vaikams žmogaus teises ir pripažįsta juos autonomiškais individais. Vaiko teisių konvencija padėjo pamatus vaikų ir valstybės santykiams, kurie remiasi vaiko gerovės politikos principais: apsauga, aprūpinimas ir dalyvavimas.

1.2.7. Apibendrintas šiuolaikinio vaiko paveikslas.

Šiuolaikinis požiūris į vaikystę kito nuo tradicinių teorijų - vaikai, kaip ateities suaugusieji, iki naujosios paradigmos - vaikystė, kaip socialinis konstruktas. Visa tai atspindi per du pastaruosius dešimtmečius įvertinta vaikų pozicija visuomenėje - vaikystė, kaip socialinis fenomenas, o vaikų politika, kaip atskira socialinės politikos sritis.

Postmodernioje sociokultūroje atsisakoma įprasto vaikų, tik kaip priklausomų nuo šeimos individų sampratos. Sociokultūriniai kontekstai vaikystės sampratai suteikia konceptualią autonomiją. Vaikai imami suprasti, kaip autonomiški bei lygiateisiai individai visuomenėje. O vaikystės samprata tampra neatsiejama nuo socialinio ir kultūrinio jos konteksto. Postmodernios teorijos vaiką identifikuoja, kaip socialiai lygų suaugusiems, o jų padėtį visuomenėje prilygina moterų lygių teisių ir galimybių pripažinimui kultūroje.

Sociologinis požiūris į vaikystę vienas iš veiksnių pastūmėjęs vaikystę interpretuoti kaip socialiai lygia kitoms visuomenės grupėms. Šis požiūris suteikė vaikystei „socialinį matomumą“, įgalino vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją.

Sociokultūriniame vaikystės modelyje išryškinama vaikystės individualumo bei socialumo sąveika. Pabrėžiamas vaiko ir vaikystės tarpsnio prasmingumas, aktualinamos vaiko kūrybinės, saviaktualizacijos, savirealizacijos, socializacijos, sąveikos su aplinka savybės, orientuojama į vaiką, kaip žmogų, į jo specifinius ir esminius poreikius, sudarant sąlygas juos palaikyti bei plėsti. Vaikai patiria naujus socializacijos iššūkius. Kinta požiūris į vaiką, kaip į socializacijos objektą: postmodernioje visuomenėje vaikas socializuojasi, o ne yra socializuojamas. Ugdymas vaikystėje yra ypač vertinamas ir apibūdinamas, kaip aukščiausio lygio socialinė kultūrinė paslauga vaikams, jų tėvams ir visuomenei. Paveiktas sparčių pokyčių ir įtakotas postmodernios kultūros vaikas tampa save socializuojančiu asmeniu, jis priverstas keistis sparčiai kintančioje visuomenėje prisitaikant, tokiomis aplinkybėmis vaikas išsiugdo ypatingus socialinius ir emocinius polinkius. Jis patiria dvigubą socializaciją, nes dalį kasdieninio savo laiko vaikai praleidžia nešeimyninės globos įstaigose (NŠG), o kitą dalį šeimoje. Tai dvi visiškai skirtingos aplinkos.

Demokratinėje ugdymo(si) aplinkoje vaikai auga socialiai ir intelektualiai pranašesni. Demokratinės idėjos vaikams suteikia socialinę lygybę. Demokratėjanti visuomenė į vaikus priverčia pažvelgti, kaip socialiai aktyvius ir lygiaverčius suaugusiems, sugebančius aktyviai veikti per ugdymosi institucijas pasitelkiant atsakomybės, humaniškumo, teises į nevaržomą tobulėjimą, individualumo, bei laisvės principus. Tokioje kultūroje vaikas ne tik perima suaugusiųjų patirtį, tačiau tuo pat metu konstruoja savąją. Demokratėjanti kultūra vaiko ir

suaugusiojo santykiams suteikė lygiavertiškumo principą, bei atveria naujas vaiko visaverčio socialinio gyvenimo galimybes.

Šiandieninei sociokultūrai būdingas vaiko defamilizavimas. Vaikai tampa socialiai autonomiškais ir socialiai atsakingais asmenimis, ne tik veikiančiais kultūrą, bet ir joje aktyviai dalyvaujantais. Vaiko statusas visuomenėje keičiasi nuo hegemonijos į socialinę partnerystę. Didėja vaiko savireguliacijos ir protiniai gebėjimai, todėl mažėja tėvų drausmės reikalavimai. Kyla socialinės patirties nuvertėjimo problema, nes kultūros keliami reikalavimai vaikui nebeatitinka tėvų patirties. Tokiu būdu vaikas priverstas pats sparčiai prisitaikyti aktyviai veikdamas kultūroje ir sprendamas kylančias problemas. Tam, kad įveiktų socialinius iššūkius vaikas turi būti aktyvus, dalyvaujantis, „protiškai apsiginklavęs“. Kuklumas, drovumas, gebėjimas nusileisti tradiciškai ilgą laiką buvo laikomos vertybėmis, tačiau šiandien beveik ir neįmanoma auklėti vaikų taip, kaip buvo auklėjami tėvai. Dabar vaikai gerokai daugiau turi, mato, patiria, žino, jaučia, turi galimybę lyginti, keliauti tiek realiai tiek ir virtualiai.

Vaikų socialiniam gyvenimui būdingas institucionalizavimas ir individualizavimas. Sociokultūrinis vaikystės poveiklis kinta keičiant visuomenę požiūrį: pereinama nuo vaiko kaip globos ir apsaugos objekto suvokimo link vaiko kaip dalyvio identifikavimo. Demokratinėmis vertybėmis grįstoje visuomenėje vaikai auga aktyvūs, atviri, drąsūs, orūs, gebantys rinktis, veikti ir atsakyti už savo veiksmus, pagrindinė priemonė vaikams įsilieti į visuomenę yra joje aktyviai dalyvauti. Vaikai gyvendami nuolat kintančioje visuomenėje priversti sparčiai reaguoti į kaitos iššūkius, jie privalo būti lankstūs, kritiški, turintys naujų pilietinių bei asmeninių kompetencijų, bei gebėjimų, kurių reikalauja gyvenimas žinių (žinojimo) visuomenėje. Reaguodami į kaitos iššūkius vaikai ne tik perima kultūrą tačiau kartu ją ir kuria. Tačiau sociokultūriniame vaiko paveiksle vaikai vis ankščiau priversti tapti savarankiškais, veikliais kritiškai vertinančiais asmenimis. Šis sociokultūrinis procesas inicijuoja per anksti perimamas suaugusiųjų vertybes, o nesugebėjimas prisitaikyti prie sparčių kaitos iššūkių gali skatinti psichosomatinis susirgimus ar destruktivų elgesį.

Vaikai vertinami, kaip socialiai brandūs, sparčiai prisitaikantys, socialiai atsakingi ir lygūs individai, jie sugeba dalyvauti ir kurti kultūroje, tačiau visuomenėje esti mitas apie vaikystę „kaip socialinę negalią“. Vaikų lygybė sociokultūroje priklauso nuo visuomenės narių lygių teisių kriterijaus.

2. SOCIOKULTŪRINIO VAIKYSTĖS MODELIO LIETUVOJE REKONSTRUKCIJOS VTA POLITIKOJE. EMPIRINIS TYRIMAS.

2.1. Empirinio tyrimo organizavimas.

Analizuojamieji dokumentai apima 1995 - 2003 m. VTA politiką Lietuvoje reglamentuojančius dokumentus, kuriuose atsispindi formuojamas sociokultūrinis vaikystės modelis. *Tiriamieji dokumentai apima* tarptautinių (Vaiko teisių konvencija, 1995), įstatyminių (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, 1996), bei po įstatyminio (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos 2003.) dokumentų grupes. *Tyrimo metodas:* vaikų politiką reglamentuojančių dokumentų (Vaiko teisių konvencijos 1995, Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos 2003, LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, 1996) turinio (content) analizė, siekiant iširti ar sociokultūrinio vaikystės modelio ypatumai rekonstruojami VTA politikoje. Visi šie dokumentai (1 lentelė) atspindi LR vaiko politikoje, rekonstruojamą sociokultūrinį vaikystės modelį. Analizuojant VTA dokumentus, *bus siekiama*, išskirti rekonstruojamus prasminius, sociokultūrinio vaikystės modelio elementus. Remiantis A. Juodaitytės, S. Neifacho, D. Martišauskienės (2012) "Švietimo politiką reglamentuojančių dokumentų turinio interpretavimo metodologija: ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo kokybės politikos valdymo atveju" metodologija, šio tyrimo turinio (content) analizės medžiaga sudaro tekstas, „gautas“ naudojant įvairias technikas. Taikomos tokios content analizės procedūros: 1) teksto turinys analizuojamas nuosekliai, žingsnis po žingsnio, remiantis konkrečios metodologinės procedūros taisyklėmis ir dalijant nagrinėjamą turinį į analitinius vienetus, siekiant išskirti rekonstruojamus prasminius, sociokultūrinio vaikystės modelio elementus. 2) tekstas interpretuojamas remiantis iškeltais tyrimo klausimais, į kuriuos atsakoma pasitelkiant suformuluotas kategorijas ir subkategorijas. Pastarosios yra kaip neartikuliuoti, vaikystės prasmų ir politikos procesus atskleidžiantys apibendrinimai, kurie reiškia, jog kiekvienas tyrimo tekstas su kitais siejamas remiantis prasmų panašumu.

LR VTA politikos dokumentų turinio (content) analizė atlikta pasitelkus tris VTA dokumentus (1 lentelė), kuriuose iširtas rekonstruojamas sociokultūrinis vaikystės modelis.

VTA politiką Lietuvoje reglamentuojantys dokumentai, kuriuose bus siekiama atskleisti sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijas

Dokumentų grupė	Dokumentų pavadinimas
Tarptautinis	Vaiko teisių konvencija, 1995.
Įstatyminis	Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996.
Pojstatyminis	Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2003.

Šie dokumentai skirti VTA politikai įgyvendinti. Pasirinkti, kaip reprezentatyvūs atskleidžiant sociokultūrinį vaiko paveikslą, nes skirti bendrai vaikams, kaip socialinei grupei, nespecializuoti į tikslines grupes (pvz. vaikų likusių be globos, neįgaliųjų vaikų ir pan.) Juose atsikleidžia prasminiai sociokultūrinio vaikystės modelio elementai, kuriuos bus siekiama ištirti.

2.2. Sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcija Vaikų teisių apsaugos politikos dokumentuose.

Sociokultūriniame vaikystės modelyje vaikai interpretuojami, kaip aktyvūs, socialiai autonomiški, lygūs individualūs subjektai. Svarbu išsiaiškinti ar šis sociokultūrinis vaikystės modelis yra rekonstruojamas VTA politikos dokumentuose. Taigi šiuo tyrimu bus siekiama ištirti rekonstruojamus prasminius sociokultūrinio modelio elementus.

2.2.1. Sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos Vaikų teisių konvencijoje (1995)

Vaikų teisių konvencija galima pavadinti svarbiausiu dokumentu, įtakančiu vaikystės prasminius elementus sociokultūroje. Šis dokumentas formuoja vertybinę ir socialinę nuostatą į vaikystės laikotarpį, taigi kaip šios kategorijos (kaip prasminiai elementai) rekonstruojamos Vaikų teisių konvencijoje (2 lentelė).

Sociokultūrinių nuostatų kategorijos Vaikų teisių konvencijoje (1995)

Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Teiginiai
Socialinė nuostata	Lygiateisiškumas	2	<p>Vaikas turi būti gerai parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje ir išauklėtas JTO įstatuose paskelbtų idealų, ypač taikos, kilnumo, pakantumo, laisvės, lygybės ir solidarumo dvasia.</p> <p>Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais (12str.).</p> <p>Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę (15str.).</p> <p>Valstybės dalyvės, kurios pripažįsta įvaikinimo sistemą, rūpinasi, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į vaiko interesus (21str.).</p> <p>Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Valstybės dalyvės gerbia ir skatina vaiko teisę visapusiškai dalyvauti kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime (31str.).</p> <p>Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę naudotis socialiniu aprūpinimu (26str.).</p>
	Dalyvavimas		
Vertybinių nuostatų	Individualumas	3	<p>Vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą ir pilietybę, taip pat, kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas (7str.).</p> <p>Valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą (8str.)</p> <p>Tvirtinamas vaiko kaip žmogaus, o ne suaugusiųjų</p>
	Intelektualumas		

	Kūrybiškumas		<p>geranoriškumo objekto, turinčio savo orumą ir teises, statusas.</p> <p>Vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę (13 str.)</p> <p>Nė vienas vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą, buto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį arba neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir reputaciją (16str.).</p> <p>Valstybės dalyvės pripažįsta svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį ir rūpinasi, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, ypač tokia informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi (17str.)</p> <p>Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę mokytis (28str.)</p> <p>vaiko lavinimo tikslas turi būti: kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus (29str.)</p>
--	--------------	--	---

Vaiko teisių konvencijoje, sociokultūrinis vaikystės modelis rekonstruojamas dviem kategorijomis: socialine ir vertybine nuostata į vaiką (2 lentelė). **Socialinė nuostata** reiškiasi per tokias subkategorijas, kaip lygiateisiškumas ir dalyvavimas. Vaiko teisių konvencija reikalauja, jog valstybė kurtu ryšius su vaiku, kaip individualiu piliečiu ir atsižvelgtų į vaikus, darydama politinius sprendimus. Šiame dokumente pristatoma „nauja“ vaiko samprata, kurioje skelbiama, kad vaikas turi būti gerai parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje ir išauklėtas JTO įstatuose paskelbtų idealų, ypač taikos, kilnumo, pakantumo, laisvės, lygybės ir solidarumo dvasia. Vaikystės modelis rekonstruojamas vaikus įgalinat socialiniam gyvenimui, suvokiant juos kaip veikiančius subjektus, turinčius savo nuomonę ir gebančius ją išreikšti, bei visuomenės dalyvius, kurie yra ne tik aktyvūs ir dalyvaujantys, bet taip pat sugebantys burtis į organizacijas. Pripažįstama vaiko teisė visapusiškai dalyvauti kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime. Valstybės dalyvės gerbia ir skatina vaiko teisę visapusiškai dalyvauti kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime ir prisideda prie to, kad jam būtų suteiktos atitinkamos ir vienodos galimybės dalyvauti kultūrinėje ir kūrybinėje veikloje, praleisti laisvalaikį ir poilsiauti. *Vaikui suteikiamas teisės subjekto, o ne objekto statusas*, atsispindintis „vaiko intereso“ sąvokoje, trečiajame straipsnyje teigiama, kad svarbiausi yra vaiko interesai. Konvencija suteikė galimybę naujam požiūriui į vaikystę, žvelgiant: nuo vaiko „poreikių“ link „interesų“ išryškavimo teisiniame ir politiniame kontekste.

Vertybinė nuostata. Ji atsispindi per individualumo, intelektualumo, bei kūrybiškumo subkategorijas. Konvencijoje tvirtinamas vaiko kaip žmogaus, o ne suaugusiųjų geranoriškumo objekto, turinčio savo orumą ir teises, statusas. Konvencijoje formuojamas požiūris į vaiką, kaip į aukščiausią kultūros vertybę, kuriai augti ir vystytis būtina sudaryti palankiausias sąlygas suteikiant vaikui apsaugą, aprūpinimą, bei įgalinant jį dalyvauti. Vaikas suvokiamas, kaip individualybė turinti teisę į asmenybę (turi teisę į vardą, pilietybę, teisę žinoti savo tėvus) ir asmeninį gyvenimą (teisė ugdyti asmenybę, talentą, protinius ir fizinius gebėjimus). Akcentuojami vaiko intelektualiniai gebėjimai reikšti savo nuomonę, dalyvauti, kurti kultūrą, naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, (ypač tokia informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi), tačiau pabrėžiama ir apsaugos nuo neigiamo informacijos poveikio būtinybė. Šis konvencijos straipsnis orientuotas į vaiką informacijos visuomenėje į jo gebėjimą prisitaikyti prie naujų kultūrinių iššūkių, bei į juos reaguoti.

Vertybinės VTA politikos nuostatų kategorijos Vaikų teisių konvencijoje reiškiasi per vaikų apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą (3 lentelė).

3 lentelė

Vertybinės VTA politikos nuostatų kategorijos Vaikų teisių konvencijoje (1995)

Kategorija	Subkategorija	Skai- čius	Teiginiai
Apsauga	Laisvės	2	aplinkos poveikio (17str.), psichologinės ar fizinės gerovės pažeidimų (2, 8, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 str.).
	Teisės		
Aprūpinimas	Globa	2	finansiniais ištekliais (27str.), intelektiniais ištekliais (24, 28, 29 str.), globa (18, 20, 21, 22, 25 str.).
	Rūpyba		
Dalyvavimas	Įgalinimas	2	socialinėje veikloje (12, 15 str.), kultūroje (30, 31str.).

	Įtraukimas		
--	------------	--	--

VTA politika Lietuvoje formuojama trimis kategorijomis: apsauga, aprūpinimas ir dalyvavimas. Šios kategorijos formuoja vertybinį požiūrį į vaikus, pabrėžiant kad „naujasis“ vaikystės modelis susideda ne tik iš aktyvių, dalyvaujančių, veikiančių kultūrą ir kultūroje vaikų sampratos, tačiau tuo pat metu pabrėžiama, kad ši socialinė grupė privalo būti ypač globojama ir remiama, pasitelkiant apsaugos ir aprūpinimo kategorijas. Vaikų teisių apsauga įgyvendinama per jų laisvių ir teisių apsaugos subkategorijas užtikrinant apsaugą nuo aplinkos poveikio, psichologinės ar fizinės gerovės pažeidimų. Vaikų aprūpinimo kategorija realizuojama per jų globą ir rūpybą, aprūpinant juos intelektualiais, bei finansiniais ištekliais bei valstybės globa. Vaiko dalyvavimo kategorija realizuojama jo įtraukimo ir įgalinimo subkategorijomis dalyvauti socialinėje bei kultūrinėje veikloje.

Šis dokumentas vaikui suteikia visas žmogaus teises, konstruojamas vaiko kaip individualybės, laisvo savo raiškoje, aktyvaus piliečio, gebančio burtis į asociacijas, intelektualaus, visapusiškai dalyvaujančio kultūriniam ir kūrybiniam gyvenime paveikslas. Konvencijoje formuojamas požiūris į vaiką, kaip į aukščiausią kultūros vertybę, kuria reikia rūpintis ir apsaugoti.

2.2.2. Sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996)

Šio įstatymo paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausiosios garantijos. Remiantis vaikų apsaugos (per vaikų teisių ir laisvių apsaugą), bei įgalinimo (per pareigas ir atsakomybes) kategorijomis (4 lentelė), galima analizuoti vaikų sociokultūrinio modelio rekonstrukcija Lietuvos VTA politikoje.

Vaiko apsaugos ir įgalinimo kategorijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996)

lentelė 4

Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Teiginiai
Apsauga	Laisvės	2	<p>Visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus (4 str.)</p> <p>Vaiko teisė gyventi ir augti (7 str.)</p> <p>Vaiko teisė būti sveikam (8 str.)</p> <p>Vaiko teisė į individualybę ir jo išsaugojimą (9 str.)</p> <p>Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę (10 str.)</p> <p>Vaiko teisė į gyvenimo sąlygas (11 str.)</p> <p>Vaiko turinės teisės (12 str.)</p> <p>Vaiko teisė į gyvenamąjį būstą (13 str.)</p> <p>Vaiko socialinės teisės (14 str.)</p> <p>Vaiko teisė į valstybės paramą ir išlaikymą (15 str.)</p> <p>Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį (16 str.)</p> <p>Vaiko teisė dalyvauti vaikų apsaugos programose (19 str.)</p> <p>Vaiko teisės į mokslą garantijos (35 str.)</p> <p>Vaiko talento ir gabumų ugdymas (36 str.)</p> <p>Vaiko apsauga nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos (43 str.)</p> <p>Vaiko apsauga nuo alkoholinių gėrimų bei rūkymo (44 str.)</p> <p>Vaiko apsauga nuo narkotinių, nuodingųjų, kitų stipriai veikiančių priemonių bei medžiagų vartojimo (45 str.)</p> <p>Vaikas ir žaidimai, filmai, visuomenės informavimo priemonės (46 str.)</p> <p>Vaiko apsauga nuo seksualinio išnaudojimo (47 str.)</p>
	Teisės		
Įgalinimas	Pareigos	2	<p>Vaikas privalo: gerbti kitų žmonių teises, gerbti tėvus ir kitus šeimos narius, laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje; gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę. Vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei</p>

	Atsakomybės	<p>auklėjimo įstaigose, darbe, socialinėje aplinkoje (48 str.).</p> <p>Vaikas, padaręs teisės pažeidimą, pats atsako už savo veiksmus; Įstatymo numatytais atvejais vaikas atsako už materialinės žalos padarymą (50 str.).</p>
--	-------------	---

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme atsispindi dvi į vaiką orientuotos kategorijos: apsaugos ir įgalinimo. *Apsaugos kategorija* įgyvendinama per vaiko teisių ir laisvių subkategorijas, įgalinimo - pareigų ir atsakomybių. Šis dokumentas reglamentuoja vaiko teisių, laisvių, pareigų ir atsakomybių įgyvendinimo garantijas, tačiau išskyrus teiginius iš abiejų kategorijų, galima daryti prielaidą, kad vaiko *apsaugos kategorija šiame dokumente yra stipriau akcentuojama*, nei įgalinimo. Sociokultūriniame vaikystės modelyje itin ryškiai pabrėžiamos individualumo, laisvės, lygybės, dalyvavimo principai, šiame VTA politiką reglamentuojančiame įstatyme šis modelis rekonstruojamas garantuojant visur ir visada atžvelgti į teisėtus vaiko interesus, garantuojant vaiko teisę į individualybę, asmenybę, asmeninį gyvenimą, poilsį ir laisvalaikį, talentų ir gabumų ugdymą, teise dalyvauti VTA programose. Tačiau vaiko *įgalinimo kategorija* nėra tokia ryški, kaip apsaugos. Ji labiausiai remiasi pagarbos (kitų teisėms, tėvams, kultūrai, istorijai, gamtai, visuomenei) kriterijumi. Nors vaikystės modelyje vaikas suvokiamas, kaip laisvas savo veikloje - atsakomybės kriterijus šiame dokumente (kaip ir kituose VTA dokumentuose) nėra stipriai išreikštas. Atsakomybės kriterijus įvardijamas tik už padarytus nusikaltimus.

Šiame dokumente atsispindi dvi rekonstruojamos vertybinės nuostatos į vaikus: apsauga ir įgalinimas. *Apsaugos kategorija* tarsi prieštaraujanti atsakingo, savarankiško, gebančio pačiam rinktis ir spręsti vaiko modeliui, nes siekiama vaiką apsaugoti, atmetant vaiko apsisaugojimo ir teisingo pasirinkimo galimybes. *Įgalinimo kategorija* reiškiasi per atsakomybės ir pareigos kategorijas, kurios rekonstruoja sociokultūrinį vaiko paveikslą, kuriame vaikas yra visuomenės kūrėjas ir dalyvis, nes su šiais dviem principais privalo eiti ir atsakomybės bei

pareigos kriterijai. Visuomenėje vaikas turi turėti ne tik teises, bet ir pareigas, o bet kokią jo veiklą turi lydėti atsakomybės kriterijus.

2.2.3. Sociokultūrinio vaikystės modelio rekonstrukcijos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003)

Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos (toliau – Koncepcija) tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Koncepcija – tai vaiko politikos ateities išvalgos. Taigi ši koncepcija orientuota į vertybinę vaiko ir vaikystės politikos ateities išvalgą (lentelė 5).

lentelė 5

Vertybinės vaiko ir vaikystės politikos nuostatos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003)

Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Teiginiai
Vertybinės nuostatos	Atsakomybė	4	<p>vaiko gerovės klausimai yra politiniai, o vaiko gerovės užtikrinimas yra valstybės politinis prioritetas; šeima ir valstybė dalijasi vaiko gerovės užtikrinimo atsakomybe;</p> <p>priimant sprendimus ar imantis bet kokių veiksmų, vadovaujamosi vaiko interesais;</p> <p>vaikui garantuojamos teisės ir galimybės:</p> <p>augti kiek įmanoma sveikam; gauti gerą išsilavinimą, priežiūrą ir gydymą, gyventi saugioje aplinkoje, jaustis mylimam ir vertingam, tapti kompetentingam rūpintis savimi kasdieniame gyvenime, jaustis oriam ir saugiam dėl savo rasinės, kultūrinės ir tautinės tapatybės, jaustis visaverte asmenybe, kad ir kokio amžiaus būtų; plėtoti savo socialinius tarpasmeninius santykius ir pasitikėjimą.</p>
	Vaiko gerovė		
	Pagarba vaikui		
	Saugumas		

Vertybinė kategorija Vaiko gerovės valstybės koncepcijoje atspindi koncepcijos kūrimo principuose, kuriuose skaidomos tokios vertybinių nuostatų subkategorijos, kaip atsakomybė už vaiką, vaiko gerovė, pagarba vaikui jo saugumas. Vaiko gerovės klausimas

iškeliamas kaip politinis, o vaiko gerovės užtikrinimas akcentuojamas, kaip valstybės politinis prioritetas. Tai parodo, kad vaikas šiame dokumente apibūdinamas, kaip socialinė-kultūrinė vertybė, kuriam privalo būti garantuojamos visos jo teisės ir pareigos. Vertybinė vaiko nuostata atsispindi vaiko gerovės užtikrinimo atsakomybėje, kuria (remiantis šiuo dokumentu) dalijasi šeima ir valstybė. Vaiko interesai iškeliami, kaip esminis rodiklis priimant bet kokius su vaiku susijusius sprendimus. Kita labai svarbi vertybinė nuostata tai - vaiko saugumas, garantuojant jam jo teises ir galimybes: augti kiek įmanoma sveikam; gauti gerą išsilavinimą, priežiūrą ir gydymą, gyventi saugioje aplinkoje, jaustis mylimam ir vertingam, tapti kompetentingam rūpintis savimi kasdieniame gyvenime, jaustis oriam ir saugiam dėl savo rasinės, kultūrinės ir tautinės tapatybės, jaustis visaverte asmenybe, kad ir kokio amžiaus būtų; plėtoti savo socialinius tarpasmeninius santykius ir pasitikėjimą.

Vertybinės VTA politikos nuostatų kategorijos Vaiko gerovės valstybės koncepcijoje: apsauga, aprūpinimas, dalyvavimas (6 lentelė).

lentelė 6

Vertybinės VTA politikos nuostatų kategorijos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003)

Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Teiginiai
Apsauga	Atsakomybė	3	gerbti vaiką ir jo šeimą, neatsižvelgiant į jos gebėjimą rūpintis vaiku; apsauganti vaiką nuo žalos ir galimybių atėmimo; didinti visuomenės atsakomybę už šeimą, bendradarbiaujant visoms visuomenės institucijoms ir grupėms; nediskriminuojant vaiko ir jo šeimos dėl ekonominių, rasinių ar socialinių skirtumų; formuoti visuomenės požiūrį į vaiką kaip visavertę asmenybę;
	Pagarba		
	Saugumas		
Aprūpinimas	Reikmės	2	teikti prioritetą vaiko reikmėms, skirstant visuomenės išteklius; sudaryti palankias sąlygas vaiko formaliam ir neformaliam ugdymui bei profesijai įgyti.
	Sąlygos		

Dalyvavimas	Įtraukimas	1	Vaiko dalyvavimas priimant sprendimus, susijusius su jo gerove;
-------------	------------	---	---

Apsauga realizuojama per atsakomybės, pagarbos ir saugumo subkategorijas. Šiame dokumente skatinama visuomenės atsakomybė už šeimą, išreiškiant šeimos svarbų vaidmenį visuomenėje. Skatinama pagarba vaikui ir jo šeimai, formuojamas vaiko, kaip visavertės asmenybės vaidmuo. Vaiko apsaugos kategorija formuojama, skatinant suteikianti jam saugumo jausmą visuomenėje, apsaugant nuo žalos ir galimybių atėmimo. *Aprūpinimo kategorija* realizuojama per reikmių ir sąlygų suteikimo subkategorijas: garantuojant vaikų reikmių prioritetą skirstant visuomenės išteklius, bei sudarant palankias sąlygas vaiko formaliam ir neformaliai ugdymui. *Vaiko dalyvavimo* kategorija įgyvendinama per vaiko įtraukimo subkategoriją. Įtraukiant vaiką priimant sprendimus susijusius su jo gerove.

Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje atsisakoma įprasto vaikų kaip socialiai nevisaverčių suvokimo ir siūlomas vaiko, kaip aktyvaus, dalyvio samprata kurioje:

- Atsižvelgiant į brandą, vaikui sudaromos sąlygos ir suteikiamos galimybės aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, realizuoti savo visuomeniškumą ir pilietiškumą, ypač priimant sprendimus, turinčius įtakos vaiko gerovės užtikrinimui.
- Šeimos teisėje atsisakoma sąvokos „tėvų valdžia“. Ji keičiama sąvokomis „tėvų globa“ ir „tėvų atsakomybė ir pareigos“.
- Vaiko ir suaugusiojo santykiai tampa lygiaverčiai. Sprendimai daromi ne dėl vaiko, bet su vaiku.
- Socialinės paramos ir Šeimos politikos koncepcijos yra pertvarkomos matant vaiką kaip lygiateisį dalyvį skirstant valstybės išteklius ir paslaugas.

Rekonstruojamas sociokultūrinis vaiko paveikslas vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje: vaikas - kompetentingas pasirūpinantis savimi, aktyvus, veikiantis, visavertis sugebantis plėtoti socialinius tarpasmeninius santykius, turintis savo teises, bei galimybes, orus. Vaikystės laikotarpis interpretuojamas kaip vertybė, vaikai - mylimi ir vertingi. Tačiau būtina vaikams užtikrinti jų gerovę, užtikrinant jų teises ir galimybes, padedant augti sveikiems, sukuriant saugią aplinką.

2.3. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.

Lietuvoje ratifikuotoje (1995) Vaiko teisių konvencijoje, vaikui suteikiamos visos žmogaus teisės, konstruojamas vaiko kaip individualybės, laisvo savo raiškoje, aktyvaus piliečio, gebančio burtis į asociacijas, intelektualaus, visapusiškai dalyvaujančio kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime paveikslas. Konvencijoje formuojamas požiūris į vaiką, kaip į aukščiausią kultūros vertybę, kuria reikia rūpintis ir apsaugoti.

Rekonstruojamas sociokultūrinis vaiko paveikslas Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje: vaikas - kompetentingas pasirūpinantis savimi, aktyvus, veikiantis, visavertis sugebantis plėtoti socialinius tarpasmeninius santykius, turintis savo teises, bei galimybes, orus. Vaikystės laikotarpis interpretuojamas kaip vertybė, vaikai - mylimi ir vertingi. Tačiau būtina vaikams užtikrinti jų gerovę, užtikrinant jų teises ir galimybes, padedant augti sveikiems, sukuriant saugią aplinką.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Šiame dokumente atsispindi dvi rekonstruojamos vertybinės nuostatos į vaikus: apsauga ir įgalinimas. Apsaugos kategorija tarsi prieštaraujanti atsakingo, savarankiško, gebančio pačiam rinktis ir spręsti vaiko modeliui, nes siekiama vaiką apsaugoti, atmetant vaiko apsaugojimo ir teisingo pasirinkimo galimybes. Apsaugos kriterijus, siekia apsaugoti vaiką, kaip kultūros vertybę, teikia vaikui ir jo interesams politinę pirmenybę. Tačiau šis principas prieštarauja lygybės nuostatai, kuri vaikus pristato kaip lygius su kitomis visuomenės grupėmis. Įgalinimo kategorija Vaiko teisių apsaugos įstatyme reiškiasi per atsakomybės ir pareigos kategorijas, kurios rekonstruoja sociokultūrinį vaiko paveikslą, kuriame vaikas yra visuomenės kūrėjas ir dalyvis, nes su šiais dviem principais privalo eiti ir atsakomybės bei pareigos kriterijai. Visuomenėje vaikas turi turėti ne tik teises, bet ir pareigas, o bet kokią jo veiklą turi lydėti atsakomybės kriterijus. Kuo daugiau vaikas įgalinamas dalyvauti visuomenėje, tuo didesnė atsakomybė tūtėtų lydėti jo veiksmus.

Sociokultūriniame vaiko paveiksle akcentuojamas vaiko, kaip visuomenės vertybės modelis. Jame vaikas suvokiamas, kaip lygus, aktyvus ir savarankiškas, gebantis pats priimti sprendimus, bei sparčiai reaguoti į kultūrinius iššūkius. Lietuvos Vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiuose dokumentuose ši vertybinė vaiko nuostata rekonstruojama, juose vaikas interpretuojamas, kaip aukščiausia visuomenės vertybė, kurią reikia rūpintis ir apsaugoti. Šia nuostata tarsi atmetama, vaiko, kaip savarankiško, gebančio pasirinkti, bei spręsti nuostata. Taigi kyla prieštaravimas, nes vaiko apsaugos pozicija yra stipresnė nei dalyvavimo ar aprūpinimo. VTA politikos dokumentuose rekonstruojamas vaiko veikėjo paveikslas, siekiant vaikų dalyvavimo ir įgalinimo visuomenėje. Vaikui sudaromos sąlygos ir suteikiamos galimybės aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, realizuoti savo visuomeniškumą ir pilietiškumą, ypač

priimant sprendimus, turinčius įtakos vaiko gerovės užtikrinimui. Dokumentuose iškeliami vaiko interesai, kurie yra svarbiausi priimant sprendimus susijusius su vaiku.

2.4. Diskusija

Šiuo tyrimu (remiantis literatūros analize) buvo suformuotas sociokultūrinis vaiko paveikslas, kuriame jis apibūdinamas kaip laisvas, lygus, aktyvus, kuriantis kultūrą ir joje dalyvaujantis subjektas. Atlikus VTA politiką reglamentuojančių dokumentų analizę, buvo patvirtinta hipotezė, kad sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje, rekonstruojamas vaikų teisių apsaugos politikoje. Tačiau šis tyrimas buvo atliktas remiantis literatūros analize ir VTA politikos dokumentais, kurie stokoja kriticizmo požymių ir kuriuose neatsispindi visuomeninis diskursas, taigi šį darbą būtų galima tęsti tiriant visuomeninį diskursą - atliekant sociokultūrinio vaikystės modelio diskurso analizę.

Šis tyrimas patvirtina teorinius sociokultūrinio vaikystės modelio teiginius, tačiau jis neatspindi viešo sociokultūrinio modelio diskurso.

Pagrindinė gautų rezultatų reikšmė - sukonstruotas sociokultūrinis vaikystės modelis Lietuvoje, bei iširtos jo rekonstrukcijos VTA politikoje. Vaikystė - tai socialinė kategorija kintanti laike ir kultūroje, taigi būtina ją analizuoti kintančios visuomenės sąlygomis, tam kad galėtumėme ją suprasti, bei nustatyti jos privalomus ir trūkumus.

IŠVADOS

1. Sociokultūrinį vaikystės modelį galima būtų apibūdinti remiantis vaiko kaip vertybės, funkcionavimą, veikimą, kūrimą, visuomenėje per savo materialinių, dvasinių vertybių raišką. Sociokultūrinį vaikystės modelį formuoja vaiko kultūrinis ir visuomeninis veiksnumas, bei vertingumas visuomenėje - vaiko įtraukimas į visuomenę.

2. Skirtingais laikotarpiais ir skirtinguose kultūrose vaikystė įvardijama skirtingai. Šiuolaikinę vaikystės sampratą labiausiai yra įtakoję tarybinio laikotarpio pedagogika, sociologinis požiūris į vaikystę, demokratėjanti kultūra, bei postmodernizmo idėjos.

3. Sovietinė kultūra vaikystės modelio kontekstui suteikė vaiko, kaip kolektyvo dalies, bei vaiko, kaip sąlygoto amžiaus tarpsnio galimybių reikšmę. Demokratėjanti visuomenė į vaikus priverčia pažvelgti kaip į socialiai aktyvius ir lygiaverčius suaugusiems, sugebančius aktyviai veikti per ugdymosi institucijas pasitelkiant atsakomybę, humaniškumą, teises į nevaržomą tobulėjimą, individualumą, bei laisvės principus. Sociologinis požiūris - pastūmėjo vaikystę interpretuoti, kaip socialiai lygia kitoms visuomenės grupėms. Šis požiūris suteikė vaikystei „socialinį matomumą“, įgalino vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją.

4. Postmodernizmas įkvepia naujas vaikystės sampratas, išryškina vaikystės individualumo, bei socialumo sąveiką. Iškelia vaiko ir vaikystės tarpsnio prasmingumą, pabrėžia vaiko kūrybines, saviaktualizacijos, savirealizacijos, socializacijos, sąveikos su aplinka savybes, orientuoja į vaiką, kaip žmogų, į jo specifinius ir esminius poreikius, sudarant sąlygas juos palaikyti bei plėsti. Kinta požiūris į vaiką, kaip į socializacijos objektą, postmodernioje visuomenėje vaikas socializuojasi, o ne yra socializuojamas.

5. Paveiktas sparčių pokyčių ir įtakotas postmodernios kultūros, vaikas socializacijos procese jau ne socializuojamas, o socializuojasi (tampa save socializuojančiu asmeniu) jis priverstas keistis sparčiai kintančioje visuomenėje prisitaikant, tokiomis aplinkybėmis vaikas išsiugdo ypatingus socialinius ir emocinius polinkius. Jis patiria dvigubą socializaciją, nes dalį kasdieninio savo laiko vaikai praleidžia nešeimyninės globos įstaigose (NŠG), o kitą dalį šeimoje, tai dvi visiškai skirtingos aplinkos. Demokratinėje ugdymo(si) aplinkoje vaikai auga socialiai ir intelektualiai pranašesni.

6. Vaikas kultūroje tampa socialiai autonomišku ir socialiai atsakingu asmeniu, ne tik veikiančiu kultūrą, bet ir joje dalyvaujančiu. Vaiko statusas visuomenėje keičiasi nuo hegemonijos į socialinę partnerystę. Didėja vaiko savireguliacijos ir protiniai gebėjimai, todėl mažėja tėvų drausmės reikalavimai. Kyla socialinės patirties nuvertėjimo problema, nes kultūros keliami reikalavimai vaikui nebeatitinka tėvų patirties. Tokiu būdu vaikas priverstas pats sparčiai prisitaikyti aktyviai veikdamas kultūroje ir spręsdama skylančias problemas. Tam, kad įveiktų

socialinius iššūkius vaikas turi būti aktyvus, dalyvaujantis, „protiškai apsiginklavęs“. Dabar vaikai gerokai daugiau turi, mato, patiria, žino, jaučia, turi galimybę lyginti, keliauti tiek realiai, tiek ir virtualiai.

7. Sociokultūrinis vaikystės poveiklis kinta keičiantis visuomenės požiūriui: pereinama nuo vaiko kaip globos ir apsaugos objekto suvokimo link vaiko kaip dalyvio identifikavimo. Demokratinėmis vertybėmis grįstoje visuomenėje vaikai auga aktyvūs, atviri, drąsūs, orūs, gebantys rinktis, veikti ir atsakyti už savo veiksmus, pagrindinė priemonė vaikams įsiliesti į visuomenę yra joje aktyviai dalyvauti.

8. Vaikai, gyvendami nuolat kintančioje visuomenėje, priversti sparčiai reaguoti į kaitos iššūkius, jie privalo būti lankstūs, kritiškai, turintys naujų pilietinių bei asmeninių kompetencijų ir gebėjimų, kurių reikalauja gyvenimas žinių (žinojimo) visuomenėje. Reaguodami į kaitos iššūkius vaikai ne tik perima kultūrą, tačiau kartu ją ir kuria. Sociokultūriniame vaiko paveiksle vaikai vis ankščiau priversti tapti savarankiškais, veikliais kritiškai vertinančiais asmenimis.

9. Vaikų teisių politika Lietuvoje siejama su Vaikų teisių konvencijos ratifikavimu. Šis dokumentas įgalina vaiką, kaip asmenybę ir kaip kultūros veikėją, jis suteikia vaikams žmogaus teises ir pripažįsta juos autonomiškais individais. Vaiko teisių konvencija padėjo pamatus vaikų ir valstybės santykiams, kurie remiasi vaiko gerovės politikos principais: apsauga, aprūpinimas ir dalyvavimas.

10. VTA dokumentuose rekonstruojamas vaiko poveiklis: kompetentingas pasirūpinantis savimi, aktyvus, veikiantis, visavertis sugebantis plėtoti socialinius tarpasmeninius santykius, turintis savo teises, bei galimybes, orus. Vaikystės laikotarpis interpretuojamas kaip vertybė, vaikai - mylimi ir vertingi. Tačiau būtina vaikams užtikrinti jų gerovę, užtikrinant jų teises ir galimybes, padedant augti sveikiems, sukuriant saugią aplinką.

11. VTA dokumentuose vaikui suteikiamos visos žmogaus teises, konstruojamas vaiko kaip individualybės, laisvo savo raiškoje, aktyvaus piliečio, gebančio burtis į asociacijas, intelektualaus, visapusiškai dalyvaujančio kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime poveiklis. Formuojamas požiūris į vaiką, kaip į aukščiausią kultūros vertybę, kuria reikia rūpintis ir apsaugoti.

12. Apsaugos kategorija siekia apsaugoti vaiką, kaip kultūros vertybę, teikia vaikui ir jo interesams politinę pirmenybę. Tačiau šis principas prieštarauja lygybės nuostatai, kuri vaikus pristato kaip lygius su kitomis visuomenės grupėmis. Dalyvavimo kategorija reiškiasi per įgalinimą, įtraukimą, atsakomybę ir pareigas, kurios rekonstruoja sociokultūrinį vaiko poveiklį, kuriame vaikas yra visuomenės kūrėjas ir dalyvis, su šiais dviem principais privalo eiti ir

atsakomybės bei pareigos kriterijai. Visuomenėje vaikas turi turėti ne tik teises, bet ir pareigas, o bet kokią jo veiklą turi lydėti atsakomybės kriterijus.

13. Vaikas ir jo socialiniai, kultūrinai ypatumai yra lemiami veiksniai, kuriant VTA politiką Lietuvoje. Kuri yra įgyvendinama vaiko apsaugos, aprūpinimo ir dalyvavimo kategorijomis, sukonstruota iš vertybinės ir socialinės nuostatos į vaiką, kaip kultūros vertybę.

14. Vaikystė tai socialinės realybės konstrukcija, tačiau visuomenėje trūksta politinio vaikystės diskurso, kad sociokultūrinis vaikystės modelis konstruojamas politikoje ir teorijoje pereitų į viešąjį diskursą.

REKOMENDACIJOS

Rekomendacijos skiriamos: LR vyriausybei, švietimo institucijoms, NVO organizacijoms.

1. Užtikrinti vaikų dalyvavimo ir įgalinimo galimybes, ne tik politiniame, bet ir praktiniame lygmenyje. Suteikti praktines galimybes jas realizuoti. Valstybiniu lygmeniu siūloma, tai įgyvendinti įtraukiant vaikus į įstatymų, kūrimo procesą, remiantis jų keliamomis problemomis, bei sociokultūriniais iššūkiais, atliekant anketines apklausas ir nuomonių tyrimus. Instituciniu lygmeniu rekomenduojama, tai įgyvendinti įtraukiant vaikus į švietimo programų kūrimą, įtraukiant juos dalyvauti formuojant ir įgyvendinant švietimo institucijų tikslus.

2. Inicijuoti projektus supažindinančius visuomenę su vaikystės socialinės, kūrybinėmis ir emocinėmis galimybėmis. Supažindinančius su vaikystę, kaip nuo sociokultūros priklausančio ir kintančio reiškinių samprata.

3. Visuomenės švietimas remiantis VTA reglamentuojančiais dokumentais ir juose pateikiamu sociokultūriniu vaikystės modeliu. Siekiant įprasminti vaiko, kaip vertybės funkcionavimą, veikimą, kūrimą, visuomenėje per savo materialinių, dvasinių vertybių raišką. Tai rekomenduojama įgyvendinti per švietimo institucijas ir NVO organizacijas, organizuojant visuomenės švietimą, per susirinkimus, susibūrimus, seminarus, bei viešus renginius.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Arendt, H. (1995). Tarp praeities ir ateities: 8 politiniai filosofiniai etiudai Vilnius: Aidai.
2. Bitinas B. (200). *Ugdymo filosofija*. Vilnius.
3. Berns R. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*.
4. Duoblienė L. (2006). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius.
5. Denick L. (2003). Kaip vaikai įsisavina postmoderniojo gyvenimo kokybę. *Demokratiškos pedagogikos matai*, p. 80-90.
6. Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5 (1), p. 79 - 88.
7. Kabašinskaitė D. (2006). *Child's Rights and Policy: the Contexts of Social-Educational Reconstructions*. Daktaro darbo santrauka. Šiauliai.
8. Kabašinskaitė D., (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. *Filosofija, sociologija*, 3, p. 41 - 49.
9. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU
10. Janulaitienė N. (2003). *Karinės pedagogikos įvadas. Pedagogikos teorijos ir istorijos pagrindai*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
11. Laužikas J. (1992). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
12. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
13. Juodaitytė A., Rudytė K. (2009). Diskursas, kaip socialinių - edukacinių reiškinių kontekstualaus supratimo metodinė prieiga. *Mokytojų ugdymas*, 12 (1), p. 27 - 43.
14. Juodaitytė A., (2000). Modernios vaiko ir vaikystės sampratos ir edukacinės ideologijos paieškos (prielaidos ir kryptys). *Pedagogika*, 41, p. 33 - 48.
15. Juodaitytė A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
16. Juodaitytė A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas*. Šiauliai, Šiaulių universiteto leidykla.
17. Juodaitytė A. (2007) Vaikystė, kaip socialinė negalė mitologizuoto diskurso konstravimas ir sklaida socialinėje, pedagoginėje realybėje. *Socialinis darbas*, 6 (1).
18. Juodaitytė A. (2011). Vaikų skirtybių lygybės samprata pedagogikoje ir sugestyvaus egalitarizmo kontekste. *Pedagogika*, 26, p. 60 - 69.
19. Juodaitytė A. (2012). Kokybiniai edukaciniai tyrimai: teorijos, duomenų rinkimas ir analizė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
20. Jonynienė V. Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Pedagogika*, 15, p. 129 - 142.

21. Jonynienė Ž. (2009). Vaiko dalyvavimo samprata ir jos įgyvendinimo galimybės. *Žvirblių takas*, 1, p. 2 - 7.
22. Jovaiša. L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
23. Guogis A. *Gerovės valstybių samprata ir jų palyginimo galimybės*. [Žiūrėta: 2013-05-07]. Prieiga per internetą: < <http://www.aidas.lt/lt/visuomene/article/7045-01-23-geroves-valstybiu-samprata-ir-ju-palyginimo-galimybes>>
24. Makrinioti D. (1994.) *Conceptualization of Childhood in a Welfare state: a critical Reappraisal*. Qvortrup J., Bardy M., Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney:Avebury,. p. 268.
25. Мальковская И. А. (1995). *Детство: Социально-Культурная Традиция*. [Žiūrėta: 2013-04-24]. Prieiga per internetą: <<http://ecsocman.hse.ru/data/511/862/1217/018Malkovskaya.pdf>>
26. Masiliauskienė E. (2009). Vaikų kompiuterinės kultūros sklaidos sąlygos namų aplinkoje: kompiuterio svarba vaikui ir jo dalyvavimas Kompiuterinėje veikloje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(23), p. 163 - 173.
27. Monkevičienė O. (2005). Globalios žinių visuomenės vaiko kompetencijos: vertybinis aspektas. *Pedagogika*, 79, p. 167 - 174.
28. Monkevičienė O., Stankevičienė K., Jonilienė M., ir kt. (2010). Šiuolaikinėje žinių visuomenėje gyvenančio vaiko mokymosi sociokultūriniai aspektai. *Pedagogika: mokslo darbai*, p. 101 - 106.
29. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika. Modernėjimo prieštaros*. Vilnius: socialinių tyrimų institutas.
30. Spierts M. (2003). *Balansavimas ir aktyvinimas: metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas*.- Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
31. Postman N. (1996). Išnykstanti vaikystė. [Žiūrėta: 2012-10-19]. Prieiga per internetą: <www.prizme.lt/straipsniai >
32. Ponelienė R. (2011). Vaikas – reklamos auka ar vartotojiškos kultūros produktas: teorinio diskurso konceptualizavimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (33), p. 55-58.
33. Petrikenė Z. S. (2002). *Vaiko sociokultūrinė raiška*. Šilutė
34. Ruškus, Žvirgždauskas ir kt. *Metodinė medžiaga savivaldybių administratoriams*.
35. Rūdytė K. (2011). Savaiminio mokymo(si) kaip kitoniško prasmingumas vaikams. *Mokytojų ugdymas*, 17(2), p. 38-56.
36. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. 1996. [Žiūrėta: 2013-04-11]. Prieiga per internetą: < www3.lrs.lt/docs2/YKPJBNFJ.DOC>
37. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2009

38. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. 1995. [Žiūrėta: 2013-04-09]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=19848&p_query=&p_tr2=>
39. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija. Įsigaliojo nuo 2003.05.31. [Žiūrėta: 2013-04-19]. Prieiga per internetą:
<http://www.istatymas.lt/istatymai/vaiko_geroves_valstybes_politikos_koncepcija.htm>
40. Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, 2002. [Žiūrėta: 2013-03-16]. Prieiga per internetą: <
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=216580&p_query=&p_tr2= >
41. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004. [Žiūrėta: 2013-04-13]. Prieiga per internetą: < http://www.socmin.lt/1.php?tmpl_into=middle&tmpl_id=132 >
42. Vaitkevičiūtė V. (2001). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas.
43. *Tarptautinių žodžių žodynas* [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2013-01-23]. Prieiga per internetą: <www.tzz.lt.